

VARSLENE TIL DE NORDISKE LEGASJONER FØR DEN 9. APRIL 1940

Af Sverre Hartmann.

Cand. jur. Sverre Hartmann lader i denne afhandling om forspillet til 9. april de respektive regeringsmedlemmers reaktion ligge og retter i stedet opmærksomheden mod arbejdet i de nordiske Berlinmissioner. Gennem en kildekritisk behandling af de forskellige meldinger, der blev afgivet til København, Oslo og Stockholm, når forfatteren til en konklusion, der fremhæver, at meddelelserne fra tyske officerskredse var ufuldstændige, til dels vildledende, og derfor ikke tilstrækkelig alarmerende for Norges vedkommende, og set fra et datidigt dansk synspunkt i flere henseender måtte forekomme ulogiske.

Fremstillingen bygger på den forelæsning, forfatteren holdt på Det nordiske historikermøde i Århus i august 1957. Manuskriptet er imidlertid blevet væsentligt udvidet og omfatter desuden enkelte nye hovedsynspunkter.

Ved en fremstilling og vurdering av varslene til de nordiske legasjoner er det nødvendig å plasere dette historiske utsnitt i en større sammenheng. Men det er ikke mindre viktig å forsøke å skaffe seg et noenlunde sikkert bilde av hvordan ledende danske politikere og militære så på Danmarks strategiske problem. Og da viser det seg at det dengang – i 30-årene – langt fra var noen levende forestilling, ja knapt noen forestilling overhodet, at Danmark kanskje først og fremst utgjorde en etappe ved et tysk forehavende mot Norge, at Danmark m. a. o. ikke var et primært angrepsobjekt, men bare et middel til det eventuelle mål, broen til Norge. Både når man leser innberetningene fra den danske legasjonen i Berlin og når man studerer danske militæres og politikeres standpunkt og oppfatning, støter man egentlig aldri på den bevisst formulerte overveielse og strategiske konsepsjon at vi må vurdere Danmark – ikke som et selvstendig, isolert sett verdifullt angrepsobjekt, men som en hindring stormakten ønsker å overvinne og at det gjelder å gjøre hinderet høyest mulig for den tyske militære hekkeløper! Og setter man seg tilbake i datidens situasjon, så skjønner man også uten videre at det allerede av psykologiske grunner ville ha vært vanskelig å basere selve forsvarsviljen på en sådan oppfatning av Danmarks forsvarspolitiske stilling, som ledd i et forsvarssystem som ikke engang hadde funnet sin form i en politisk avtale – selv om man hadde vært klar over det sanne faktiske forhold. Og bortsett fra det, var et sådant militært nordisk samarbeide ikke praktisk politikk dengang – og slett ikke

regjeringens Staunings linje. Den militærpolitiske konstellasjon som dannet bakgrunnen for de politiske og militære overveielser var Danmark mellom Storbritannia og Tyskland. Herunder spilte synet på landets overmåte gunstige handelspolitiske stilling en overveldende stor rolle – og delvis med rette – for de mektige naboer hadde en noenlunde lik interesse i dansk import og i handelen på Danmark i det hele. Og dette økonomiske likevektssystem var et godt utgangspunkt for en militær nøytralitet. –

La det med en gang være sagt at man under forberedelsen av de første tyske planer vedrørende Norge heller ikke tenkte på Danmark som en uomgjengelig nødvendig etappe. Da generaloberst Keitel på Hitlers vegne underskrev det sentrale direktiv den 27. januar 1940 – da det ble bestemt å opprette en særstab – var det foreløpig utelukkende blitt spørsmål om å etablere visse lokale støttepunkter samtidig med at man overveiet å skaffe seg kontroll over malmbanen fra Luleå til den norsk-svenske grense. Tanken på en full besettelse av Danmark oppsto først da Hitler etter den såkalte Altmarkaffære 16./17. februar 1940, fant det påkrevet å våge spranget over sjøen like til Narvik og gjennomføre en total militær okkupasjon av Norge. Men da bortfalt til gjengjeld den opprinnelige lokale plan om en »sikringsaksjon« i Nord-Sverige.

Heller ikke i norske militære kretser så man på Danmark som den store »hinkestenen« til Norge. I forhold til Tyskland ble oppfatningen dominert av sjømilitære forestillinger – og faren for et tysk angrep ble ikke sjelden bagatellisert under henvisning til det britiske sjøherredømme. Flyvåpnet som ny strategisk faktor kullkastet de gamle beregninger. Og det førte til at Danmark på den tyske flygeneralstabs foranledning ble trukket inn i planlegningen. – En annen sak er at de omfattende britiske senkninger av tysk tonnasje under invasjonens aller første dager forårsaket en alvorlig krise og gjorde det nødvendig for generalstaben, hvis sete nu var i Hamburg, å utsette overflytningen til Oslo og istedet improvisere en omlegning av hele transportapparatet. Og da viste Danmark seg på en ny måte uundværlig – som hovedpillaren i en pendeltrafikk med små skip og motortorpedobåter som i raskeste tempo ble »bokset« over mellom Skagen og Sør-Norge. Men dette var en betydning som selve begivenhetsforløpet skapte.¹⁾ Denne form for utnyttelse av dansk territorium inngikk ikke i de tyske militære forhåndskalkyler og planer.

Da den nyutnevnte danske marine- og luftattaché i Tyskland, kommandørkaptein F. H. Kjølsten, den 22. desember 1939 bega seg på vei

¹⁾ Opplyst av general Erich Buschenhagen, dav. generalstabssjef ved »Gruppe XXI«.

til Berlin for å oppta sitt arbeide, hadde en norsk major høyst inoffisielt avlagt besøk i Rikshovedstaden og blitt mottatt av storadmiral Raeder den 11. og av Hitler den 13. og 18. desember. Det var fhv. forsvarsminister Vidkun Quisling, som etter Sovjet-Samveldets angrep på Finland og med Vestmaktens mulige planer om intervensjon og gjennommarsj via Narvik og Nord-Sverige med malmfeltene som bakgrunn, fikk audiens i Rikskanselliet og med sine informasjoner om den norske regjerings angivelige underhåndsavtaler med den britiske regjering for alvor hadde vakt Hitlers frykt for en kommende utvikling i nord.

Knappe tre uker etter sin ankomst, den 8. januar 1940, mottok den danske marineattaché de første opplysninger om Tysklands påståtte militære planer vedrørende Danmark av sin greske kollega, kommandørkaptein Constantinides. Ifølge hans meddelelse skulle den militære situasjon forbli noenlunde uforandret inntil våren. Deretter ville der finne sted et angrep mot Holland, samtidig med at Tyskland ved et trykk på Danmark ville skaffe seg luftbaser i Jylland, hvilket igjen ville medføre at Nordsjøens nordlige del med forbindelseslinjer i høyere grad kunne komme under tysk kontroll. Dette var – det vet vi først nu etter at verdenskrigen forlengst er over – 6 dager etter at den strategiske planleggingsstab i den tyske overkommando hadde fått ordre om å utarbeide hovedlinjene for den første angrepsplan for et felttog mot nord – den som senere gikk under dekknavnet »Studie N«. Ifølge denne »Studie N« var forutsetningen en okkupasjon av Norge, men kun et par støttepunkter i Danmark, nemlig Skagen og Frederikshavn.

Knappe fem uker senere var lignende militære overveielser på ny på tale. Det var den rumenske militærattaché som den 13. februar avla kommandørkaptein Kjølse et besøk og refererte hva han hadde hørt under et besøk i Stockholm av den derværende tyske marineattaché, admiral Steffan: I den tyske overkommando skulle man drøfte visse operasjonsplaner, som foruten det tidligere nevnte angrep på Holland (og Belgien) gikk ut på å etablere tyske militære støttepunkter i Jylland samt på den norske vestkyst.

I begge de ovennevnte tilfelle sendte den danske marineattaché omgående rapport til København. Om disse rapporter uttalte den daværende legasjonssekretær Frode Schøn for Den parlamentariske Kommission (den 27. mars 1946) at det kun var »tale om overvejelser af operationsplaner hos den tyske hærledelse og et eventuelt tryk på Danmark, ikke om endelig udarbejdede, langt mindre om fastlagte planer«. Legasjonsråden i Berlin, Steensen-Leth hadde kun en vag erindring (den 6. mars 1946): »Jeg husker selv kun meget dunkelt disse beretninger, og jeg kan ikke tænke mig anden forklaring, end at vi dengang ikke mente, det var andet end et af de talrige rygter, der løb rundt, og som

der ikke var tilstrækkelig anledning til at fremhæve så voldsomt.« Det skulle være forklaringen på at sendemannen, kammerherre Zahle, ikke hadde kommentert meldingene i en følgeskrivelse til utenriksministeriet i København.

Etter Altmarkaffæren – og etter at general von Falkenhorst den 21. februar var blitt betrodd ledelsen av felttoget mot Norge og de følgende dager også overkommandoen for Danmarks vedkommende, mottok den danske marineattaché ingen lignende varsler. Først ved månedskiftet mars–april kom nye, og da langt mere alarmerende meldinger.

Mens det varsel som ble gitt Danmark fra tyske motstandskretser i dagene umiddelbart før den 9. april 1940 var klart og oppsiktvekkende, inneholdt meldingen vedrørende Norge meget betingede og temmelig løse forlydender og var således slett ikke så alarmerende som man gjerne har vært tilbøyelig til å tro. I virkeligheten hadde varslene til våre to land en *prinsipielt* forskjellig karakter. I tilfellet Norge dreiet det seg utelukkende om et rykte, en eventualitet, et subsidiært alternativ. Innholdet av den kompakte og ubetingede melding vedrørende Danmark har ved en overfladisk eller rask analyse lett for å smitte over på varslene angående Norge og gi det en mere markant og utvetydig karakteristikk enn der er dekning for i det pålitelige og i virkeligheten meget veiledende samtidige materiale.

Sett fra tysk synspunkt har dette en overbevisende årsak: Admiral Canaris' nære medarbeider, oberst Hans Oster som ga varslene (antagelig uten sin sjefs vitende) via den hollandske millitærattaché i Berlin, major Sas, om ettermiddagen den 3. og om morgenen den 4. april, ønsket neppe å avdekke unødvendige militære data. Hans varsel hadde en politisk hensikt – nemlig å skape den atmosfære av tilbakeslag og nederlag som generalitetet trengte for å være villig til å fjerne Hitler. Men i formålet lå også en begrensning. Oster og hans tre medvitere ønsket ikke å gjøre seg skyldig i et regulært militært forræderi. Derfor opplyste obersten ikke om angrepsplanens egentlige mål og tyngdepunkt. Og derfor kunne varslene, dersom det ikke oppfylte sin politiske hensikt, i militær henseende virke som en villedning – hva man i fagsproget kaller en diversjon. I dette perspektiv og på denne bakgrunn får man en akseptabel forklaring på hvorfor aksjonen mot Danmark og Holland ble skjøvet i forgrunnen, altså de land som etter den foreliggende plan som oberst Oster i stillings medfør kjente – *utelukkende var en etappe* – til tross for at Norge – og ganske særlig Nord-Norge med Narvik som innfallsport til de svenske malmfeltene – var angrepets egentlige mål for det nordlige alternativs vedkommende. Således manglet varslene i sin totalitet den logiske linje som hadde gjort det lettere for mottagerne

å feste lit til dets ekthet. I den atmosfære – og i den form – varslet nådde den norske utenriksminister og hans departement, var det lite egnet til å utløse en alvorlig reaksjon. Det skulle igjen få adskillig innvirkning på den danske vurdering av det i formen utvetydige varsel vedrørende Danmark.

Emnet for denne fremstilling faller således naturlig i to hoveddeler: det tyske og det nordiske aspekt. De spørsmål som knytter seg til det siste skal bli behandlet først og også langt mere inngående.

En avgrensning av emnet følger av at det bare er varslene via *de nordiske legasjoner* i april dagene 1940 som behandles her. Hensikten er ikke å gi en uttømmende redegjørelse for de informasjonen som ad forskjellige veier og kanaler tilfløt de respektive utenriksministerier og militære tjenestesteder.

Enn videre faller det utenfor redegjørelsen å behandle eller å ta standpunkt til det påståtte møte i Bad Doberan ved Rostock den 17. mars 1940 – da utenriksminister P. Munch angivelig skulle ha truffet sammen med riksfører SS Himmler – og det allerede av formelle årsaker, da det jo her utelukkende er tale om varsler, ikke om eventuelle avtaler om en friksjonsfri gjennommarsj!! Jeg vil dog gjerne ha nevnt at der i det foreliggende kildemateriale ikke finnes det ringeste holdpunkt for sannheten i en sådan påstand om et møte mellom representanter for den danske og tyske regjering. Og det er på den annen side meget vanskelig å føre et eksakt positivt bevis for en negativt faktum, for at en begivenhet ikke foreligger eller kan ha foreligget.

Enn ytterligere kommer redegjørelsen i alt vesentlig til å bli *begrenset* til begivenhetsforløpet i *dagene den 2. til 5. april 1940*. Motiveringen vil fremgå av følgende:

Den 2. april samlet Hitler sjefene for de forskjellige forsvarsgrener samt general von Falkenhorst som sjef for gruppe XXI og hans stabssjef, oberst Buschenhagen, i »Alte Reichskanzlei« for å fatte endelig beslutning om den nøyaktige angrepstermin. Allerede den 26. mars hadde han bestemt at invasjonen i Danmark og Norge skulle finne sted i dagene 8.–10. april.

Hitler oppfordret oberst Buschenhagen til å redegjøre for hovedtrekkene i angrepsplanen og angi mulig tidspunkt for iverksettelse av aksjonen. Ifølge generalstabssjefen kunne selve angrepet innledes på morgenen den 8., 9. eller 10. april. – Ikke før var foredraget ferdig, før Hitler spurte ham: »Når kan aksjonen senest avblåses?« Generalstabssjefen forteller at han ble meget overrasket, han var slett ikke innstillet på et slikt spørsmål. Han bladet etter i sin tidstabell som inneholdt en detaljert kronologisk oppstilling av samtlige ledd i operasjonene. Først etter en kort betenkningstid kunne han gi svaret: »Senest W ÷ 5«. Det vil m. a. o. si åpningen av »Weserübung« (dekknavnet for angrepspla-

nen mot Danmark og Norge) minus fem dager. Hitler tok opplysningen til etterretning og gjorde en kort pause: »Godt, så bestemmer jeg meg for den 9. april.«²⁾

Episoden avslører på den ene side det meget interessante at Hitler var sterkt nølende og forsiktig på dette sene tidspunkt. Man erindrer forøvrig hvordan han ved reokkupasjonen av den demilitariserte sone i Rhinområdet hadde gitt stående ordre om å kalle tilbake troppene ved minste tegn på fransk motstand eller hvordan Hitler den 14. april 1940 – under krisen ved Narvik – allerede hadde gitt ordre til general Dietl om å trekke seg tilbake på svensk territorium, da en oberstløytnant skar dristig igjennom og bak Hitlers rygg forhindret en slik skjebnesvanger militær kapitulasjon på invasjonens sentrale punkt.

Men først og fremst ble det fastslått at angrepsordren senest kunne tilbakekalles den 4. april. Og dermed har man ihvertfall et objektivt vurderingsgrunnlag når man skal bestemme det seneste tidspunkt for et varsel med sikte på å få avblåst aksjonen. Det måtte jo da være blitt meddelt så tidlig at en eventuell mobilisering i Danmark og Norge, eventuelt andre tiltak hos Vestmaktene, kunne ha blitt registrert hos Hitler senest den 4. april. Men det er på det rene at oberst Oster ga varslet så sent at denne virkning ikke kunne bli utløst så tidlig. Og det er, om ikke akkurat et formelt bevis, dog et overordentlig sterkt indisium på at Osters motiv ved å gi varslet ikke var å hindre at angrepet fant sted. Hans ønske var, slik det skal belyses nærmere til slutt, å fremkalle den tilbakeslagets atmosfære som særlig generalstabssjefen Halder anså nødvendig for å kunne handle. Der måtte inntre et delvis militært nederlag. Det behøvde ikke å være av stort omfang. Men det måtte manifistere seg på en slik måte at folket, og kanskje ikke minst det nedre offiserskorps og underoffiserskorpset, ble klar over at Hitler ikke var den fabelaktige feltherre som Polenkrigen hadde gjort ham til i de flestes øyne.

Den daværende hollandske major G. J. Sas kjente oberst Hans Oster fra årene 1936/37 da han første gang hadde vært militærattaché i Berlin – ja han hadde møtt ham i Münster allerede i 1933. Og da major Sas på ny reiste til Berlin i april 1939 med den tyske innmarsjen i Tsjekkoslovakia måneden før som truende bakgrunn og umiddelbar foranledning, tok han opp igjen sin forbindelse med oberst Oster som nu var sjef for sentral- og organisasjonsavdelingen i »Amt Ausland-Abwehr des Oberkommandos der Wehrmacht« med admiral Canaris som direkte og øverste sjef.

²⁾ Brev fra general Buschenhagen av 31.7.1957.

Til en hollandsk regjeringskommisjon ga generalmajor Sas den 16. mars 1948 en utførlig vitneforklaring som ble nedtegnet stenografisk. Han var på det tidspunkt militærattaché i Washington. Et halvt år senere ble han drept under den store flyulykken ved Prestwick. Da det er av betydning å ha en oversikt over den daværende major Sas's forutsetninger og rolle som medium for oberst Oster, gjengis noen utdrag av denne vitneforklaring, som visstnok er den eneste *sammenhengende* skriftlige fremstilling som foreligger. Den må nok tas med visse forbehold. Men den har jo sin særlige verdi ved å vise hvordan Sas selv oppfattet bl. a. også forholdet til sine egne myndigheter:

»I løpet av sommeren 1939 ble det ganske tydelig at krigen kom. Jeg sendte mange rapporter hjem. – I begynnelsen av oktober 1939 hadde jeg en ny samtale med min venn Oster og jeg sa da til ham omtrent følgende: »Nå, du skal få se, om kort tid befinner situasjonen i vest seg på bristepunktet, og denne gang kommer vi ikke til å undgå faren. Vi får oppmarsjen i vest – gjennom Holland. For tyskerne gjentar nok ikke feilen fra første verdenskrig, den berømte omgående bevegelse om Syd-Limburg. Nu tar man den korteste vei og går rett igjennom.« --- Derpå sa Oster til meg: »Så langt er vi ennu ikke kommet. I øyeblikket beskjeftiger man seg bare med Belgia og når det er så vidt, skal jeg underrette deg.« Ca. 14 dager senere kom Oster til meg: »Min kjære venn, du hadde rett. Nu er turen også kommet til Holland.« Også dette innberettet jeg, forteller Sas. »Jeg kunne selvfølgelig ikke informere mine foresatte i Haag om kilden. Enhver som arbeider innen etterretningstjenesten plikter å bevare »diskresjon«. Jeg gjenga derfor bare det inntrykk jeg hadde, skildret hva slags menneske Oster var. Mine opplysninger skrev seg fra en høyere offiser innen den tyske overkommando, en mann, hvis samvittighet ikke tillot ham å arbeide sammen med gangsterbanden. Han talte gjentagne ganger om dette tema og han formet sitt syn sånn: – »Man kan si om meg at jeg er en landsforræder. I virkeligheten er jeg det ikke. Jeg anser meg for å være en bedre tysker enn alle dem som løper etter Hitler. Min plan og min plikt er det og må det være å befri Tyskland og dermed verden for denne pest.« – Gruppen Osters mål var å forsyne utlandet med visse meldinger og varsler for derigjennom å bidra til å organisere motstanden utenfor Tyskland. Og håpet var da at opposisjonen i Tyskland kunne sette i verk en kontrarevolusjon når der satte inn et motstøt mot Hitlers militære operasjoner.«

Sas hadde vært i Holland de første dagene av november 1939. Da han kom tilbake til Berlin om morgenen den 7. november, lå der på hotellet et brev til ham fra oberst Oster, som ba ham om å komme omgående til seg. Sas besøkte Oster før lunch og påtraff ham i uniform, hvilket var ganske usedvanlig. I løpet av lunchen fortalte Oster at der forelå sikre planer om invasjon av Holland den 12. november. Obersten anmodet Sas om å reise rett til Haag og alarmer myndighetene, slik at landet ikke lå uforberedt. Onsdag den 8. november var Sas tilbake i den Haag. – Samme aften foregikk attentatet i Bürgerbräukeller.

Sas ble møtt med stor skepsis hos mange av sine foresatte og de hollandske myndighetene, dog ikke av dronningen. Skuffelsen over behandlingen var enorm. Ja, han hadde allerede før den 7. november alvorlig overveiet å trekke seg tilbake fra stillingen – ikke minst fordi man i et par rapporter hadde forsøkt å latterliggjøre ham og hans påstått overdrevne meldinger.

Omkring 18. mars var Sas i Holland for siste gang før det tyske angrep på Danmark og Norge. Og han benyttet anledningen til å tale med den nytnevnte øverstkommanderende, general Winkelmann. Sas gjorde ham oppmerksom på sin utmerkede tyske kilde uten navns nevning, ved å beskrive hans personlighet og ved å omtale de varsler og informasjonen han hittil hadde fått. Winkelmann var ikke overvettets begeistret, anså den tyske etterretningsoffiseren for å være en ynkelig kar. Sas svarte at han anså ham for en karakter, ja en personlighet hvis make han aldri hadde truffet, en dumdristig og modig mann, som sammen med sine folk – omringet og overvåket av Gestapo – satte seg opp mot Hitler.

-- »Så kom aprildagene. Onsdag ettermiddag den 3. april fikk jeg av Oster meldingen om invasjon i Danmark og Norge samtidig med at man – etter all sannsynlighet – ville åpne offensiven i vest. Klokken var 17 da jeg mottok denne meldingen. Jeg kunne i øyeblikket ikke finne sendemannen og var således avskåret fra å sende den i tallkode. For alle chiffermeldinger ble formidlet av ham, ikke av meg. Jeg måtte altså benytte meg av en annen kode som jeg hadde avtalt med kaptein Kruls i det hollandske forsvarsdepartement. Vi var blitt enige om at jeg skulle annonsere en middag. Tidspunktet skulle avtales nøyaktig en måned senere. Følgelig telefonerte jeg til kaptein Kruls og sa: »Jeg kommer om kort tid til Holland. Da vil jeg gjerne innta en dinér med deg. Altså den 9. mai.« Dermed gjorde jeg det klart at den overhengende faren for en invasjon tok sikte på den 9. april.« – Slik skildrer generalmajor Gijsbertus Jacobus Sas sin befatning med bakgrunnen for varslene til de nordiske legasjoner og sitt eget forsvarsministerium i aprildagene 1940.

Major Sas nevner hvordan han noe senere fikk så å si en dragelse i form av et brev fra øverstkommanderende som beklaget seg over at rapporten til kaptein Kruls ikke stemte særlig nøyaktig med det faktiske hendelsesforløp og at man hadde truffet en rekke arrangementer og tiltak til ingen nytte. Sas ble tilholdt for fremtiden å benytte tallkoden. Generalmajor Sas fortalte så at haken ved beskjeden til kaptein Kruls var den at han ikke kunne anbringe opplysningen om Danmark og Norge i denne på forhånd fastlåste telefonkode.

»Fredag den 3. mai fikk jeg atter en gang melding fra Oster om muligheten av en invasjon i Holland. Vi var enige om å avvente utviklingen, for – som Oster sa til meg: »Du har hatt så mange vanskeligheter i Holland – de vil ikke feste lit til meldingen. La oss vente og se hva som passerer.« Det var fredag middag.

Lørdag kom et telegram fra Haag – fra utenriksministeren som meddelte at Vatikanet hadde advart mot en mulig tysk invasjon av Holland. Man ønsket å vite hvilke opplysninger militærattachéen satt inne med. Sendemannen telegraferte tilbake at rapporter som militærattachéen hadde mottatt i mellomtiden, helt ut bekreftet Vatikanets melding. Invasjonen var fastsatt til midten av den kommende uke.

Tirsdag skjedde noe som formentlig bidro til tysk forsinkelse. Om morgenen anmodet man nemlig den hollandske Berlinlegasjonen om visering for fire tyskere. På listen gjenkjente man med en gang von Kiewitz som man visste hadde overrakt det tyske ultimatum til Polen. Det var nok et tydelig tegn på hva som var i vente. Visum ble foreløpig nektet, idet legasjonen anga å måtte innhente stadfestelse fra Haag. Onsdag var fullstendig rolig. Torsdag middag hadde jeg for siste gang kontakt med Oster. Jeg gikk til ham klokken 19. Nu fikk jeg vite at der var gitt ordre om invasjon i vest. Men Oster tilføyde: »Den

mulighet er fremdeles tilstede at det hele blir avlyst. Vi har opplevd det tre ganger hittil. Følgelig foreslår jeg at vi venter litt. Hvis det ikke er gitt kontraordre innen kl. 21.30, da er det definitivt forbi.« – Det var naturligvis mer eller mindre et begravelsesmåltid. Vi gikk enda en gang igjennom det vi hadde gjort. Etter affæren med Danmark og Norge var det blitt innledet en undersøkelse. Man hadde oppdaget at det et eller annet sted hadde vært en lekkasje. Men mistanken falt ikke på ham, hadde Oster sagt, men på den belgiske militærattachéen, fordi han pleiet omgang med katolske kretser innen overkommandoen. »Altså«, sa Oster, »har vi blandet våre kort godt. Inntil nu er ingen kommet den sanne sammenheng på sporet.«

Etter måltidet, klokken var blitt 21.30, gikk jeg sammen med Oster til overkommandoen, fortsetter Sas. Jeg ventet ute i mørket inntil Oster kom tilbake, ca. 20 minutter senere: »Min kjære venn, nu er det virkelig forbi. Det er ikke gitt noen kontraordre. Svinet er avreist til Vestfronten. Nu er det virkelig definitivt forbi. Forhåpentlig møtes vi etter krigen.«

Omtrent slik forløp samtalen. Derpå mer sprang enn gikk jeg til legasjonen – og dit hadde jeg også bedt min belgiske kollega komme.

Også han jaget nu avgårde til sin legasjon for å bringe meldingen videre. Selv tok jeg telefonen, bestilte forsvarsdepartementet i Haag. Det er naturligvis øyeblikk man aldri glemmer. For i de 20 minutter det varte før samtalen kom, svettet vi blod og edder. Der meldte seg en offiser som jeg heldigvis kjente: løytnant Post Uitwer. Jeg sa til Post: »De kjenner stemmen min, ikke sant? Det er Sas i Berlin. Det er bare en ting jeg har å si Dem. I morgen tidlig ved daggry: Ørene stive!! De forstår meg vel? Vil De være så vennlig å gjenta hva jeg nettopp sa: »Ja, brev 210 er mottatt.« Det var nøkkelordet som var blitt avtalt i siste øyeblikk. »Brev 200« betydde »invasjon« og de to siste tall, tillegget, anga invasionsdatum.

Men dermed var det slett ikke slutt for denne dagen. For ca. halvannen time senere telefonerte oberst van de Plassche, sjef for avdeling utland ved etterretningskontoret i Haag. Han sa med tydelig tvil i stemmen: »Jeg har fått så dårlige meldinger om Deres frues operasjon. Det gjør meg så ondt. Men har De konsultert samtlige leger?« – For annen gang hadde jeg nu eksponert meg i telefonen. Og rasende svarte jeg: »Ja, og jeg forstår ikke at De under disse omstendigheter plager meg med det. Jeg har talt med samtlige leger. Imorgen tidlig – ved daggry – finner den sted.« – hvorpå jeg hev mikrofonen på gaffelen. – – Slik slutter generalmajor Sas denne del av sin beretning som vitne ved den hollandske regjeringskommisjon om de dramatiske døgn og timer. Skildringen er vel egnet til å kaste lys over den rolle oberst Oster spilte, gjør det lettere å forstå på hvilke premisser og under hvilke ytre omstendigheter varslene ble gitt, i hektiske timer fylt av den største uro og ofte av uutholdelig spenning. Det er fullt forståelig at Sas ga en langt mere inngående skildring av de begivenheter som knytter seg til hans eget land, så meget mere som det var hollandske ansvarsforhold selve undersøkelsen gjaldt da vitneprovet ble avgitt. Men disse opplysninger i Sas' meget impulsive og temperamentsfulle versjon er likevel verdifulle for bedømmelsen av varslene i det hele, m. a. o. også for det varsel som gjaldt Norden. Allerede det beskjedne utvalg av sitater som her er gjengitt fra hans beretning av 1948, forteller om det virvar som rådde og om de til dels meget markerte motsetningsforhold som hersket mellom major Sas og militærledelsen i Haag. Og det trer tydelig frem at mulighetene for forvekslinger er tilstede i rikt mon, ikke minst på grunn av at det til tider løp noenlunde parallelle linjer til Holland og til Danmark.

Den 31. mars sendte den svenske legasjonssjefen et telegram til Stockholm med en tysk sivilperson som kilde, hvoretter der foregikk omfattende sammentrekning av tropper samt innladning av hester, panservogner etc. i Stettin og Swinemünde. Tilsvarende forberedelser i mindre omfang i Danzig og Memel. Formålet skulle være en preventiv besettelse av grubene i Norrland med fallskjermtropper og samtidig landstigning i Syd-Sverige for rask fremmarsj mot Stockholm, eventuell landsstigning på Gottland.

Samme dag hadde Richert en samtale med sin norske kollega, Scheel, som om aftenen satte opp et brev til utenriksdepartementet i Oslo. I det siste avsnitt het det at »man her er sterkt opptatt av tanken på britisk aksjon mot malmtransporten over Narvik, forekommer mig selvfølgelig. Troppeinnskipningen i Stettin står vel neppe i forbindelse med operasjoner i Norge. Det kan være at man har Sverige for øye; men det sannsynlige er vel at troppene skal sendes østover.«

Sendemann Scheel noterte den 29. oktober 1940 på en avskrift av ovennevnte brev at det siste avsnitt med de deri uttalte formodninger ble skrevet etter en drøftelse av forholdet mellom den svenske sendemann og ham. Fra tysk side ble det, ifølge Scheel, senere opplyst at man hadde lagt an på å fremkalle den formodning at de i Stettin innskipede troppeskip skulle sendes østover. 5 ganger skulle troppeskip blitt sendt fra Stettin østover til tysk havn eller tyske havner, hvor troppene ble landsatt og ført med jernbane tilbake til Stettin. Troppeskipene gikk deretter langs den svenske kyst – Skåne – tilbake til Stettin.

Realiteten i Scheels påtegning er korrekt. Ifølge generalstabssjefen for Gruppe XXI, nuværende general Erich Buschenhagen, er sammenhengen denne: De tyske skipene til Sør-Norge ble kamuflert som den såkalte »Øst-Prøissen-Eskadre«. Innskipningen foregikk ganske åpent i de tyske Østersjøhavner Lübeck og Stettin. Offisielt het det at meningen var å seile til Øst-Prøissen for å avlaste jernbanetransporten. Denne påstand ble ved et hell i uhellet gjort ganske ekstra troverdig da et overhending uvær ødela den viktige jernbanebroen over Persante i nærheten av Köstlin. Så nu var det faktisk helt påkrevet å få istand en nødløsning med skipstransport! Den svenske konsul i Stettin rettet en henvendelse til de tyske havnemyndigheter for å få rede på hva denne omfattende innskipning skulle bety. Tok man kanskje sikte på operasjoner mot Sveriges østkyst nu når isen var i ferd med å gå opp? Konsulen fikk – ifølge general Buschenhagen – nøyaktig beskjed etter den offisielle versjon og kunne endog forsynes med det ekstra virkningsfulle argument om den ødelagte bro ved Köstlin. Faktisk ble skipene sendt i retning Bornholm. Men på hvert skip befant der seg en superkargo som hemmelig representant for overkommandoen. Han hadde muntlig instruks om å beordre vendereis når eskadren var kommet temmelig tett opp-

under Bornholm. Så skulle kursen settes for Danmarksstredet – og Norge.

Det er åpenbart at også den norske sendemann er falt som offer for den utspekulerte villedningsmanøvre og det synes også som om dette har kommet til å forstyrre totalbildet og til i noen grad å svekke virkningen av varslene de følgende dagene.

Torsdag den 4. april om formiddagen satt den danske marine- og luftattaché i Berlin, F. H. Kjølsten, på sitt kontor i legasjonen i Alsenstrasse etter temmelig nylig å ha vendt tilbake fra en rapportreise til København. Ca. kl. 13 kom den svenske marineattaché, kommandørkaptein Anders Forshell, »uannmeldt stormende« inn til ham og meddelte »i sammentrengt form hastig følgende sensasjonelle opplysninger»:

»Der forestod en tysk aggresjon mod Danmark, som skulle finde sted i næste uge, og dette angreb skulle ogsaa udstrækkes til Norge, som Tyskland havde til hensigt at besætte; derimod forelaa der intet om fjendtlige hensigter mod Sverige, men sandsynligvis forberedtes noget senere et angreb mod Holland og Belgien.«

Der forelå dessuten pålitelige opplysninger om at

»der var sammendraget troppetransportskip paa ialt ca. 115.000 tons i Swinemünde, og visse troppestykker hertil skulle allerede delvis være indladet, men endnu ikke afgaaet. Endvidere blev der drevet forceret uddannelse i gasangreb indenfor alpejægerregimenter, og at dette i flere tilfælde havde gjort de tropper, der laa i kantonement omkring Berlin, blandt annet i Nauen, urolige og endelig maatte man forvente, at gennemførelsen af denne operation mod Danmark-Norge ville blive udført med hensynsløs indsættelse af alle midler.«

Etter å ha forvisset seg om at der ikke var noen i Alsenstrasse som kunne observere ham, skynte Forshell seg derpå ned i sin bil og kjørte bort.

Neppe var han vekk, før den hollandske militærattaché, major Sas, innfant seg hos Kjølsten og ga »nøjjagtig ligelydende meddelelser« og opplyste, at disse stammet fra pålitelige kilder innenfor »Oberkommando der Wehrmacht.« – På »nærmere forespørgsler herom hævdede major Sas, at selvom han selvfølgelig ikke kunne sige noget yderligere om disse planers realisation, var han overbevist om opplysningernes paalidelighed, hvad planernes udarbejdelse angik, idet meddelserne kom fra en kilde, hvis troværdighed flere gange havde bestaaet sin prøve«.

Denne dramatiske skildring av hvordan varslet ble gitt til Danmark er hentet fra kontreadmiral Kjølstens nylig utkomne »Mit Livs Logbog« og korresponderer med teksten i hans bekjente pjece om »optakten til 9. april« som forelå allerede i 1945.

En halv times tid tidligere hadde kommandørkaptein Forshell på sitt kontor mottatt et like uventet besøk av major Sas – og ytterligere en time før dette – hadde hollenderen spist lunch på hotell Adlons bar og

der hatt en kort, tilfeldig samtale med den norske legasjonsråd Ulrich Stang, som inntok sin lunch ved et av nabobordene. Nordmannen var den første som ble orientert om situasjonen av major Sas hin dag. Herom senere.

Sent samme ettermiddag reiste daværende legasjonssekretær Frode Schøn som spesialkurér pr. fly fra Berlin til København. Umiddelbart etter sin ankomst oppsøkte han utenriksminister P. Munch i hans bolig og overleverte ham kl. 19 en utførlig innberetning, oppsatt i konsept av marineattaché Kjølse og undertegnet av den danske sendemann i Berlin, kammerherre Herluf Zahle. Rapporten gjengis her in extenso – på samme måte som de norske og svenske innberetninger og telegrammer – da det er av betydning å ha samtlige hele tekster foran seg, når man skal kontrollere de forskjellige resonnementer og analyser som i stor utstrekning er bygget på en sammenligning av meldingene til de tre hovedsteder.

Ordlyden var følgende:

Berlin, den 4. april 1940.

Strængt fortroligt.

Med særlig Kurér.

No. XXII

Danmark – Tyskland.

Hr. Udenrigsminister.

I. Herved har jeg den Ære at indberette, at den svenske Marineattaché Kl. 13 Dags Dato indfandt sig hos Gesandtskabets Marineattaché og meddelte i kort sammentrængt Form følgende, som han havde fra absolut paalidelig Kilde indenfor Ober-Kommando-Wehrmacht:

1) Der forestaar en »Aggression« mod Danmark, som skal finde Sted i næste Uge.

2) samtidig eller muligvis lidt senere forberedes et Indbrud i Holland, muligvis ogsaa Belgien.

3) det er sandsynligt, at Operationerne dernæst fortsættes mod Syd-Norge.

4) der er intet erfaret om eventuelle Hensigter mod Sverige.

5) Troppe- og Tonnagekoncentrationer (ialt ca. 115.000 Tons) om Swinemünde bekræfter sig og skal delvis være indladet, men ikke afgaet. Der er Meddelelser om, at der i visse Tropeafdelinger drives forceret Uddannelse i Gasangreb, og at dette i flere Tilfælde skal have gjort Tropperne urolige. Man maa forvente en hensynsløs Indsættelse af Krigsmateriel.

Den svenske Marineattaché meddelte, at den svenske Gesandt var underrettet, og at denne havde anmodet ham om at meddele mig ovenstaaende.

II. Umiddelbart efter dette Besøg indfandt den hollandske Militærattaché sig hos Marineattachéen og gav ganske ligelydende Meddelelse.

Han meddelte, at Oplysningerne stammede fra samme meget paalidelige Kilder indenfor tyske Officerskredse, som tidligere havde advaret Holland, og som var utilfreds med det nuværende System.

Paa Forespørgsel tilføjede han, at selv om han ikke kunde udtale sig om, hvorvidt disse Planer virkelig vilde blive udført, var han overbevist om Oplys-

ningernes Paalidelighed, hvad Planernes Udarbejdelse angaar. Han spurgte, om Danmark var mobiliseret, og anmodede om at blive holdt underrettet om, hvad Gesandtskabet maatte erfare.

Jeg telefontelegraferede derefter til Udenrigsministeriet under Nr. 25.

Jeg er i Tvivl om, hvorvidt jeg mundtlig til Udenrigsministeren eller Statssekretæren skal nævne disse Meddelelser, forsaavidt angaar deres faktiske Indhold – naturligvis uden Kildeangivelse. Maaske vil sidstnævnte paa Grund af personligt Forhold til mig have vanskeligere ved undvigende Svar. Eventuel Instruktion udbedes.

Nærværende Beretning ledsaget af 1 Gennemslag overbringes af Legationssekretær Schøn som Kurér pr. Flyvemaskine Dags Eftermiddag. Han bedes sendt tilbage i Morgen Fredag Eftermiddag.

Jeg har den Ære ---

P. S. Efter at ovenstaaende er skrevet, erfarer jeg, at norsk Gesandtskab har lignende Meddelelser; norsk Kilde angives at være neutral Civilperson; herudover har vi ikke meddelt hinanden noget om Kilder. De norske Meddelelser gaar ud paa snarligt Angreb paa Holland for at skaffe Basis for Angreb paa den franske Nordfront. Hvad Danmark angaar, skulde Maalet være at skaffe Støttesteder for Undervandsbaade og Luftbaser paa Jyllands Vestkyst.

D. s.

Om denne innberetning skal der allerede her bemerkes følgende:

Kilden for innberetningens første del er den svenske marineattaché Anders Forshell. Ifølge formuleringen synes det som om han har fått sine informasjoner direkte fra en kilde innen den tyske overkommando. Han fremtrer som en helt *selvstendig* informant ved siden av den hollandske militærattaché, major Sas, hvis melding er medtatt i innberetningens annen del. Videre er der i rapporten ikke gjort noen distinksjon mellom de fem punkter i første del, slik at man ved en naturlig lesning uten videre må anta at samtlige informasjoner skriver seg fra den absolutt pålitelige, ikke navngitte kilde i den tyske overkommando. Hva særlig punkt 5 angår, vil det av den senere fremstilling fremgå at opplysningene har en annen herkomst. Endelig inneholder referatet av Forshells melding ingen generell reservasjon, mens major Sas' på forespørsel tilføyer at han ikke kan uttale seg om hvorvidt planene virkelig vil bli utført, han er overbevist om at opplysningene er pålitelige hva angår *utarbeidelsen* av dem. Det er selvfølgelig en avvekkelse av opplysningene i innberetningens første del. Av post scriptum fremgår det at man på det daværende tidspunkt ikke har ansett de norske informasjoner særlig avvikende fra sine egne og at man fra dansk side ikke har gjort nordmennene delaktig i opplysningene om kilden.

Den norske legasjon sendte ikke noen kurér til Oslo, hverken den 4. april eller noen av de neste dager. Men sendemann Scheel underskrev

følgende rapport som var satt opp i konsept av legasjonråden, Ulrich Stang. Den ankom til Oslo med flypost neste dags formiddag:

Europakrigen.
Mulig tysk fremstøt.

Berlin, den 4. april 1940.
Strengt fortrolig.

Utenriksdepartementet.

Militærattachéen ved en av de nøytrale staters herværende legasjoner har idag – strengt fortrolig – sagt til en av Legasjonens embedsmenn, at der ifølge opplysninger han hadde fått på ansvarlig hold kunde regnes med tysk invasjon i Holland i allernærmeste fremtid, muligens allerede i neste uke. Herunder skulde de tyske myndigheter forfølge to mål: for det første å skaffe seg baser på den hollandske kyst for flyangrep mot England, og for det annet å bane vei for tysk infanteri og artilleri til Belgien for videre fremstøt mot Frankrike.

Legasjonen gjengir foranstående med alt mulig forbehold, men da vedkommende militærattaché er kjent som en sindig og velinformert mann, har Legasjonen ikke villet undlate å innberette om saken.

Vedkommende militærattaché antydte også tysk innmarsj i Danmark med sikte på å skaffe baser for tyske fly og u-båter på Jyllands vestkyst.

A. Scheel.«

Det er på det rene at der ved »militærattachéen« siktes til den hollandske major Sas. Innberetningen inneholder intet om Norge.

Av den svenske sendemann, Richert, ble der i løpet av den 4. april sendt et telegram til Stockholm på grunnlag av marineattachéens konsept. Telegrammet må være blitt ekspedert meget sent på aftenen eller på natten, da det først innkom til det svenske utenriksdepartement neste dag.

Telegrammet⁵⁾ hadde følgende ordlyd:

Utländsk militärattaché har från tysk militärkälla erfarit följande. Till början av nästa vecka planeras överfall Danmark och Holland. Via Danmark eventuell aktion Norge, via Holland skulle anfallet gå vidare genom Belgien till Frankrike. Sagesmannen seriös, källan anses mycket tillförlitlig. Danska och norska legationerna fått samma informationer och sänt specialkurirer til Köpenhamn och Oslo.

Her foreligger både en vurdering av den som bragte meldingen og av selve kilden. Norge omtales som en eventualitet. Opplysningen om at der også var sendt spesialkurér til Oslo, medfører ikke riktighet.

Av samme dato foreligger en opptegnelse av marineattaché Forshell, sendt sjefen for forsvarsstabens etterretningsavdeling og uten-

⁵⁾ Förspellet — dok. 157. — Note 3 og 4 er udgået (red.).

riksministeriet, samt et promemoria av flyattachéen, oberst Enell, også sendt utenriksministeriet. I begge tilfelle er kilden den samme, nemlig major Sas.

Forshells opptegnelse lyder:

»Føljande oppgifter ha i dag stålts til förfogande av en härvarande militär kollega. De härstamma från en inside information och oppgivas vara fullständigt säkra:

1. I nästa vecka verkställes anfall mot Danmark (øarna).
2. Dette beräknas vara første etappen för anfall mot Norge.
3. Samtidigt med aggressionen mot Danmark eller möjligen strax efter sker anfall mot Holland-Belgien.
4. Intet har sagt beträffande Sverige.
5. Enligt oppgift till en beskickningsmedlem av yngre frontofficerare beräkna dessa, att stundande anfall komma att insättas redan från början med gas. Övningar pågår i stor omfatning med gas och gasmasker, varvid enligt nämnda officerare trupperna visa stor nervositet och visa sig illa till mods under dessa övningar. Truppernas effektivitet bedömde nämnda officerare bliva väsentligt nedsatt, om gas kommer til användning.

Förestående oppgifter 1-4 jämväl insänts til utrikesdepartementet av beskickningen.

[Foran siterte telegram].

Mens telegrammet taler om en eventuell aktion mot Norge, brukes her formuleringen »beräknas vara første etappen« hvilket gir uttrykk for en formodning. Oberst Enells promemoria lyder:

En härvarande kollega har meddelat mig följande, som han betecknat som härstammende från en 100-procentigt säker källa.

Sedan någon tid har han erhållit underrättelser om att tyska planer förelågo på en offensiv i väster, vilken skulle gå över Holland-Belgien. Samtidigt vore den tyske avsikten at besätta Danmark. Enligt samma välunderrättade källa skulle tyskarna för närvarande i väster ha 170 divisioner av olika slag, d. v. s. en armé på ungefär 3½ millioner man. Tyngdpunkten av denna styrka är otvetydigt riktad mot Belgien. De utmed holländske gränsen stående 7 tyske divisionerna ha helt nyligen økats til minst 15. Allt detta tyder på at offensiven skulle gå lös över Holland-Belgien. Tidpunkten har dock icke varit bestämd.

Min kollega meddelar nu, at med största visshet nämnda militära åtgärd är avsedd att igångsättas under väckan 8-13 april. Under första delen av veckan skulle Danmark besättas helt eller delvis. Samtidigt därmed eller något senere skulle offensiven i väster påbörjas.

Jeg anser, at de lämnade oppgifterna ovan böra skänkas tilltro, även om den möjligheten icke är utesluten, att tidpunkten för offensivens igångsettande ytterligere kan komma at förskjutas. Från annat håll lämnade oppgifter styrka mig i denna min oppfatning.

Flyattachéen har her gitt et forholdsvis fyldig bilde av bakgrunnen for varslene i vest og presise opplysninger om den kommende ukes hendelser. Fremstillingen tyder unektelig på at han har talt temmelig inn-

gående med major Sas. Desto mere bemerkelsesverdig er det at *Norges navn overhodet ikke er nevnt*⁶⁾).

Oberst Enells fremstilling får en ganske særlig interesse ved vurderingen av hvilket varsel som kan ha vært blitt meddelt den norske legasjonsråd Stang samme dag. På grunn av at major Sas i løpet av krigen hadde gitt høyst kategoriske uttalelser herom, ble Stang etter 1945 stillet for norsk domstol også anklaget for å ha tilbakeholdt alarmende meldinger han skulle ha mottatt. Stang ble frikjent forsåvidt angår varslene både i Lagmannsrett og Høyesterett, idet Lagmannsretten under ingen omstendigheter kunne finne det bevist at der forelå subjektiv skyld.⁷⁾ Der ble m. a. o. ikke tatt noe standpunkt til det objektive spørsmål hvilket nøyaktig innhold major Sas' meddelelse til den norske legasjonsråd hadde hatt. Fordi der har hersket og fremdeles hersker adskillig uenighet om dette spørsmål, som har en ikke liten betydning for vurderingen av virkningen av det i og for seg meget klare varsel til København, idet en henvendelse fra København til Oslo i løpet av formiddagen den 5. april ledet eller ihvertfall bidro til at den danske utenriksledelse følte seg beroliget over den norske reaksjon, er det av interesse å gjennomgå det noe nøyere. Og det er naturlig først å legge frem den offisielle redegjørelse daværende oberst Sas i den hollandske generalstab avga i 1946 gjennom sin legasjon i Bryssel som militærattaché der:

Om aftenen den 3. april 1940 (onsdag) ble jeg i min egenskap av militærattaché ved den hollandske legasjon i Berlin underrettet om at det i begynnelsen av neste uke – sannsynligvis tirsdag, den 9. april – med nesten absolutt sikkerhet kunne ventes en invasjon av Danmark og Norge.

Den følgende dag – torsdag den 4. april 1940 – møtte jeg, omkring kl. 1, den norske legasjonsråd Ulrich Stang, som jeg kjente så vidt, i Adlon Bar, hvor han vanligvis spiste lunch, og hvor jeg derfor ventet å treffe ham. For å føle meg frem, spurte jeg: »Wie beurteilen Sie die Lage?«, hvortil han svarte: »Nicht ganz ohne Gefahr, die Engländer wollen wahrscheinlich in Norwegen landen!« »Aghast«, sa jeg, »Was, die Engländer wollen bei Ihnen landen? Wissen Sie denn überhaupt nicht, dass am nächsten Dienstag die Deutschen in Norwegen landen?« *Stang* sa så – med tegn på åpenbar vantro: »Unmöglich, Unsinn!« hvortil jeg svarte: »Unmöglich sagen Sie, Unsinn, nun wir werden uns am Dienstag wiedersehen, dann wissen Sie Bescheid!« og gikk min vei. – Etter at han hadde avsluttet måltidet, kom han bort til mitt bord, hvor også fru Sas og min sønn satt, og sa, noe forvirret: »Nun, Sie haben

⁶⁾ »Angrepp på Norge kan eventuelt have nämnts av Sas som en möjlighet, men ej mer. Om jag ej medtog Norge i mitt P. M., måste det ha berott på, att Sas' uppgift var alltför vag, för att böra ingå i en under ansvar lämnad uppgift från mig. Jag påminner mig dunkelt att så var fallet.« Meddelt av oberst Enell i brev av 30.7. 1957.

⁷⁾ »Retten finner ikke bevist at tiltalte med forståelse av å yte Tyskland bistand har tilbakeholdt noen melding eller noen opplysning som han den 4. april 1940 mottok fra den hollandske militærattaché Sas, den danske legasjonsråd Steensen-Leth eller den danske marineattaché Kjølsten om forestående angrep på Danmark og Norge. Forsåvidt vil tiltalte bli å frifinne. —«

mich wirklich erschreckt«, hvortil jeg svarte: »Herr Stang, Sie haben alle Veranlassung erschreckt zu sein, glauben Sie mir, wir sehen uns am Dienstag wieder und dann werden Sie wissen, dass ich Recht habe.« Derpå sa han farvel.

Herr Stang stillet ikke noe spørsmål om påliteligheten av min kilde, så det var fra min side ikke nødvendig å nevne *expressis verbis* at kilden var i høy grad pålitelig, likeledes fortalte jeg ham ikke – av åpenbare grunner – at min informant var en høyere offiser i »Oberkommando der Wehrmacht«.

I løpet av samme ettermiddag avla jeg besøk hos den danske marineattaché, Kjølson, på hans legasjon, og ga ham opplysningene. Kjølson noterte dem, meget oppskaket og fortalte at han ville sende dem samme ettermiddag med kurér til København. Han fortalte meg senere at han faktisk hadde gjort det.

På tirsdag, 9. april 1940 – dagen for invasjonen av Danmark og Norge – møtte jeg herr Stang igjen ved lunchtid i Adlon Bar, og sa til ham: »Nun, Herr Stang, was sagen Sie jetzt, hatte ich Recht oder nicht?« Herr Stang svarte, meget skamfull: »Ja, ich bedauere, Sie hatten völlig Recht« og forsvant hurtig.

Senere hørte jeg fra samme høyst pålitelige kilde at Stang endog etter invasjonen, viste seg å være meget pro-nazi, og det overrasket meg ikke det minste å høre at han returnerte til Oslo da den norske legasjon forlot Berlin.⁸⁾

Jeg er beredt til å avlegge ed på at det ovennevnte er den hele og fulle sannhet. Mine samtaler med herr Stang, ovenfor gjengitt på tysk, er referert mer og mindre ordlydende.

Fru Sas og minn sønn, som var tilstede under disse samtaler, kan bekrefte riktigheten.«

Allerede noe over en måned tidligere hadde oberst Sas avgitt bl. a. følgende svar av 5. august på noen enkeltspørsmål:

»I den meddelelse jeg den 4. april 1940 ga hr. Stang og den danske marineattaché Kjølson, nevnte jeg datoen 9. april som dagen for invasjonen av Danmark og Norge, altså samtidig. Jeg mener å huske at jeg enda nevnte morgen hadde en samtale med min tyske kilde og at denne fortalte meg at det var blitt besluttet at invasjonen skulle finne sted den etterfølgende tirsdag. Under mine senere samtaler talte jeg følgelig ikke lenger om en »mulig« dato.

M. h. t. hr. Stang er alt dette likeledes nevnt i den erklæring jeg avga i London d. 23. mars 1943. Jeg tillater meg å henvise til hva jeg nevnte i det øyeblikk: »Wissen Sie denn überhaupt nicht, dass am nächsten Dienstag die Deutschen in Norwegen und Dänemark landen?« mens jeg nevnte denne tirsdag enda en gang ved å si: »Wir sehen uns am Dienstag wieder und dann werden Sie wissen, dass ich Recht habe.«

Jeg er *sikker* på at jeg orienterte den danske marineattaché Kjølson i samme retning, altså invasjon i Danmark og Norge tirsdag den 9. april. Denne samtale fant sted litt senere, jeg tror kl. 14,30 på ettermiddagen. Alt dette kan bekrefte av den nevnte danske marineoffiser.

Jeg erklærer med største visshet ikke å ha gitt noen anvisning, hvorav det kunne fremgå at først Danmark og deretter Norge skulle angripes. –«

I 1947 ble generalmajor Sas oppsøkt af en norsk statsadvokat for å få presisert og utdypet enkelte av svarene. Fra denne redegjørelse siteres:

⁸⁾ Stang reiste sammen med sendemannen tilbake til Oslo da legasjonen ble oppløst 19.4.1940.

Jeg hadde en ny samtale med oberst Hans Oster torsdag morgen og han fortalte meg da at han nu var helt sikker på at invasjonen var planlagt til den 9. april. I mine etterfølgende samtaler med herr Stang (i Adlon Bar omkring kl. 1) og kapteinløytnant Kjølser (i den danske legasjon omkring kl. 2.30 om ettermiddagen) oppga jeg derfor ikke tirsdag den 9. april som »sannsynlig« datum, men at invasjonen ville finne sted den tirsdagen. (Jeg henviser i så henseende til min erklæring av 12. september 1946.) p. 7. Jeg er absolutt sikker på at jeg underrettet Kjølser på samme måte som jeg underrettet Stang. p. 8. Herr Christophersen (statsadvokaten) viste meg idag en kopi av et brev datert 4. april 1940 Nr. XXII, sendt med særskilt kurér til København av den danske minister Zahle.

I forbindelse med dette brev ønsker jeg å påpeke, at Kjølser ikke meddelte meg at Forshell allerede hadde besøkt ham og at uttalelsen i dette brev om at jeg ga samme meddelelse (»ganske ligelydende meddelelse«) *ikke* er korrekt. p. 9. Jeg vil fremheve, at jeg i min samtale med Kjølser ikke meddelte ham, som Forshell gjorde, at det ville være sannsynlig med en invasjon av Danmark først og derpå en fortsettelse av angrepet mot Norge.

Overensstemmende med de opplysninger jeg hadde fått av Oster, vidersendt til min regjering og nevnt i varslet til Stang, talte jeg om en invasjon av Danmark og Norge *på samme tid den 9. april 1940*. (Kjølser diskuterte ikke på noen måte muligheten av et senere angrep på Norge).

Noenlunde samtidig avga generalmajor Sas en redegjørelse til Danmarks sendemann i Bryssel, Wassard, til bruk for Den parlamentariske Kommission. Det heter her⁹⁾:

Den helt korrekte Fremstilling er følgende: Den 3. April 1940 blev General Sas tilkaldt til en Samtale med sin mangeaarig nære Ven, Oberst i Oberkommando der Wehrmacht, Hans Oster, som var den Person, der var General Sas' Kilde. Under denne Samtale oplyste Oberst Oster at Danmark og Norge vilde blive angrebet den 9. April 1940 Kl. 4 om Morgenen. Det var Obersten, der bad General Sas om at videregive denne Meddelelse til Norge og Danmark. ... Den 4. April 1940 opsøgte General Sas først Legationsraad Stang paa det norske Gesandtskab og derefter Kl. ca. 2.30 den danske Marineattaché Kjølser. For at give Henvendelsen større Vægt videregav den nederlandske Gesandt i Berlin, Haersma de With, Advarslen direkte til den danske Gesandt, Kammerherre Zahle; General Sas mente, at dette skete omtrent samtidig med, at han selv henvendte sig til Marineattaché Kjølser.

Man bemerker straks at denne fremstilling avviker fra Sas' øvrige versjoner ved at han her som »den helt korrekte« redegjørelse angir å ha mottatt beskjed om den helt eksakte dato, altså til og med klokkeslettet, *allerede den 3. april* om ettermiddagen. Dersom sendemann Wassards innberetning skal forstås derhen at Sas oppgir å ha oppsøkt Stang på selve legasjonen, at formuleringen m. a. o. ikke bare skal betegne Stang som norsk legasjonsråd, er dette direkte usant, idet major Sas i det hele ikke besøkte den norske legasjonen, da der ikke fantes

⁹⁾ Bil. til Parl. Kom. III Aktstykker, pag. 65, dok. 42.

noen kollega¹⁰⁾). Det omhandlede sammentreff fant som bekjent sted på Hotell Adlon Bar, hvor forøvrig major Sas hadde satt sin hustru og sønn stevne. – – Videre er det noe helt nytt at den hollandske sendemann skal ha underrettet sin danske kollega omtrent samtidig med at militærattachéen søkte den danske marineattaché. Den parlamentariske Kommissjon har – såvidt jeg kan se – ikke offentliggjort materiale til belysning av den eventuelle holdbarhet av denne påstand. Det ville ha vært overordentlig interessant å kjenne ordlyden eller innholdet av en sådan direkte orientering fra sendemann til sendemann.

Ved siden av at legasjonsråd Stang bestrider å ha mottatt slike alarmerende og fremfor alt eksakte meldinger vedrørende Norge, en benektelse som rent umiddelbart støttes av innholdet i det konsept som Stang satte opp like etter samtalen til den rapport som i minister Scheels navn ble sendt til Oslo den 4. april, avviser også kontreadmiral Kjølsten helt kategorisk påstanden om at han skulle ha mottatt en sådan nøyaktig angivelse av angrepsterminen, med datum, ja endog klokkeslett, under major Sas' besøk den 4. april. Og som det senere skal påvises gjennom innberetningene og telegrammene denne dag, finnes der ingen støtte for hollenderens påstand i det samtidige kildemateriale. Overhodet viser der seg å være slike uoverensstemmelser mellom de forskjellige rapporter og særlig mellom major Sas' versjoner og innberetningene fra de nordiske legasjoner, at det er nødvendig å foreta en innbyrdes streng konfrontasjon av de enkelte sentrale punkter i varslene. Selv om man har et nøkternt og klart utgangspunkt for vurderingen av hvilke varsler de respektive utenriksministerier og regjeringer hadde å reagere på, gir gjennomgåelsen av avvikelsene og en analyse av det bakenforliggende materiale et dypere, og fremfor alt et mere *bevisst* perspektiv i varslene slik de ble fremsendt og skulle komme til å gjøre – eller undlate å gjøre – sin virkning.

Som det fremgår ganske tydelig har Sas et mere markert standpunkt til innholdet av den melding han skal ha formidlet til den danske legasjon i sin uttalelse til Danmarks sendemann i Bryssel 1947 enn i sin karakteristikkk til bruk for norske myndigheter. Under alle omstendigheter er det av betydning å komme til bunns i saken. Major Sas benekter jo å ha avgitt »nøyagtig ligelydende opplysninger« til dem som ifølge den danske legasjons innberetning ble gitt af kommandørkaptein Forshell. Og skulle det da vise seg at Sas' steile og hårdnakkede påstander stemmer, at han under sitt besøk hos den danske marineattaché, faktisk har meddelt *de helt nøyaktige data* om angrepstermin og likeledes

¹⁰⁾ Norge hadde ingen forsvarsattaché i Berlin, Danmark hadde en kombinert fly- og marineattaché, mens den svenske legasjon var besatt med både fly-, marine- og militærattaché (mil.att. oberst Juhlin-Dannfelt var borte fra Berlin i tiden 2.—5. april p. g. a. et benbrudd).

fremholdt at den gjaldt Danmark og Norge samtidig, ja da måtte Kjøl-
sen ha gjort seg skyldig i en vesentlig tjenesteforsømmelse, selv om den
riktignok ville ha vært av en langt mindre alvorlig og graverende karak-
ter enn den undlatelse som legasjonsråd Stang er blitt mistenkt for,
nemlig å ha stukket under stol hele varslet vedrørende Norge.

Ganske visst dekker formuleringen i den danske innberetning: »i be-
gynnelsen av næste uge« også »tirsdag«. Men det ville unektelig ha
vært påfallende om major Sas skulle ha undlatt å meddele nøyaktig
datum med selve dagens nevning til Kjøl-
sen, dersom han hadde omtalt
tirsdag »expressis verbis« til legasjonsråd Stang under det mere til-
feldige møte på hotellet og det ikke minst når man tar i betraktning at
Sas, ifølge sin egen uttalelse, anså Stang for nazivennlig og derfor
angivelig hadde visse hemninger mot å åpne seg for ham. En presise-
ring av tidspunktet ville forøvrig ha økt tilliten til varslets vederhef-
tighet. Og å bidra til det var jo noe Sas nettopp tilstrebet.

Kjøl-
sen bestrider kategorisk å ha mottatt en sådan eksakt melding,
med angivelse av dag, ja til og med av klokkeslett for angrepet. Og
det kan da heller ikke anføres noen fornuftig grunn til å tro at han
skulle ha undlatt å medta disse opplysninger i sin rapport, dersom de
hadde foreligget. Det er også etter hele sammenhengen tydelig at den
erfarne og også fra formens side særdeles skolerte marineoffiser la
vekt på å få frem alvoret i varslet og selvfølgelig ikke ville ha sløffet
det sentrale i en slik sak, nemlig tidspunktet for et forventet angrep!

Men man er her ikke henvist til senere muntlige utsagn. Der fore-
ligger et utmerket samtidig materiale, som helt ut korresponderer med
Kjøl-
sens benektelse. Kommandørkaptein Forshell bruker uttrykket »till
början nästa vecka« i teksten til det telegram som ble sendt om aftenen
den 4. april til Stockholm. Ja, i sin rapport samme dag taler han bare
om »nästa vecka«, mens oberst Enell, den svenske flyattachéen, i sitt
PM gjengir sin kilde (Sas) derhen at Danmark skulle besettes »under
första delen av veckan«. Datoen den 9. april eller dagen »tirsdag« er
ikke nevnt i noen av de samtidige rapporter, som er satt opp på grunn-
lag av major Sas' besøk og melding. Etter dette er det heller ingen
grunn til å bygge på major Sas' påstand når det gjelder omtalen av
tidspunktet til Stang. I hvilken utstrekning stemmer da overhodet hol-
lenderens opplysninger om samtalen med den norske legasjonsråden i
Adlon Bar? Hvor går grensen for det man kan, og det man ikke kan,
stole på i Sas' meldinger?

Det er nødvendig å se ganske usentimentalt på dette spørsmål. For
man har på visse hold helt fra krigens tid vært tilbøyelig til å ville
lette og avlaste noe av vår nasjonale fornedrelse og ydmykelse i 1940
ved å konstatere at der er skjedd så å si et nazistisk underslag av det
tysk-hollandske varsel. Det synes imidlertid som om det foreliggende

materiale er fullt tilstrekkelig til å gjøre det av med denne seiglivede legende.

Forklaringen på hvorfor den danske innberetning av den 4. april og den norske rapport av samme dato samt telegrammet sendt neste morgen avviker, må antagelig søkes i at major Sas har avgitt en vagere og ikke så vidtrekkende versjon som Forshell, og at det var med major Sas' besøk i tankene at Kjølser oppsøkte den norske sendemann (den norske legasjon lå vegg i vegg med den danske i Alsenstrasse) og gjenga hva hollenderen hadde fortalt, uten å nevne sin kilde. Dermed får man en naturlig og fullt ut akseptabel forklaring på hvorfor den norske melding fikk en såvidt forsiktig formulering. Det synes som om Kjølser på samme eller lignende måte som sin hollandske kollega, om enn i mindre målestokk, er kommet i skade for å overdimensjonere varslets innhold og rekkevidde ved sin senere behandling av spørsmålet og ikke minst ved å identifisere innholdet av Forshells og Sas' meldinger. Man legger merke til at den norske legasjons (d. v. s. legasjonsråd Stangs) versjon – omtalt i tillegget til den danske rapporten av 4. april – blir karakterisert som »lignende meddelelser« ut fra oppfatningen og situasjonsvurderingen for Danmarks vedkommende dengang. Det er med støtte i denne målestokk lettere å forstå at Kjølser har talt om »ganske ligelydende opplysninger« forsåvidt angår Sas' informasjoner, fordi meldingen – i den utstrekning den først og fremst interesserte ham som *dansk* representant – var likelydende.

Slike konstellasjoner, hvor en våpenattaché eller diplomat gir et varsel og intet eller så godt som intet skjer, som tilfellet var både i Danmark, Holland og Norge, vil lett føre til at den senere situasjon skjerpes, til at spørsmålene stilles på spissen, fordi den varslende vil være tilbøyelig til å skulle ha *helt* rett. Og blir vekten og betydningen av varslet bestridt, vil betoningen og understrekningen ofte øke enn ytterligere.

I tilfellet major Sas bør der legges et ikke lite trykk på det tragiske, fordi der allerede før de avgjørende varsler ble gitt, var oppstått en slik spent atmosfære at Sas ønsket å fratse sin stilling som militærattaché i Berlin. Hans kilde (oberst Oster) hvis navn ikke var kjent av de hollandske myndigheter, ble, ifølge Sas, møtt med meget stor skepsis og som nevnt karakterisert som et moralsk mindreverdige individ av den hollandske øverstkommanderende¹¹). Der lå i luften et latent ønske

¹¹) »Norge og Danmark fikk invasjon, men ikke Holland. Men vet De hva jeg fikk som takk for denne meddelelsen? Jo, en bebreidelse for å ha gitt en uriktig opplysning. Men da svarte jeg at halvdelen av det jeg hadde sagt hadde slått til, og om det ikke slo til for Hollands vedkommende, så kunne man være forvisset om at invasjonen av Holland ville komme i aller nærmeste fremtid.« Slik refererer minister Bentzon oberst Sas' uttalelse til seg den 23.3.1943 i et brev til utenriksminister Trygve Lie 27. august s. å. Uttalelsen viser hvilken vekt Sas la på at han dog hadde 50 % rett, at meldingen vedkommende Danmark og Norge var 100 % korrekt!!

hos den hollandske militærattaché om å legitimere at han hadde rett, menneskelig fullt forståelig, men unektelig noe farlig ved det utslag slike følelser undertiden kan gi seg i senere formuleringer og karakteristikk, ja i oppfatningen av hva som faktisk har foregått¹²⁾.

Kontreadmiral Kjølens karakteristik av meldingene innbyrdes kan *kun* opprettholdes for den del av varslene som gjelder *Danmark*. Der foreligger identitet. Og det synes som om det Kjølens selv har beskrevet som sin primære oppgave: å »raabe Gevalt« for Danmark, har dominert hans oppfatning av sammenhengen dengang og av den senere påståtte absolutte eller nesten absolutte likhet mellom meldingene. De samtidige dokumenter viser at dette syn på Danmarks og Norges plasing i totalbildet av varslene, ikke holder stikk.

Med resultatet av denne analyse som bakgrunn – skjønner man bedre hvorfor sendemann Scheels telegram, som ble satt opp etter marineattaché Kjølens personlige besøk hos sendemannen¹³⁾, fikk denne formulering:

»De samme forlydender, som er omhandlet i mitt skriv 638, er hørt av den herværende danske legasjon, som dessuten har hørt rykter om besettelse av punkter på Norges sydlige kyst. Hensikten med de fremstøt som ryktene handler om, skulle være å skynde på krigstempoet, og å komme Vestmaktene i forkjøpet.«

Sammenligner man innholdet av dette telegram med punkt 3 i den danske legasjons innberetning av 4. april, er likheten »nærlig identisk«. I sistnevnte taler man om sannsynlighet, i Scheels ordvalg om rykter, og mens Kjølens har skrevet om operasjoner mot Syd-Norge, gjengir den norske sendemann ham dilhen, at det dreier seg om en besettelse av punkter på Norges sydlige kyst. Og det er liten grunn til å tro at den norske sendemann har suget denne opplysning av sitt eget bryst, – at han ikke har gjengitt nøyaktig hva den danske offiser rapporterte om Norge, – formentlig noe mere presisert enn hva der fantes nødvendig i innberetningen til de danske myndigheter. Men har

¹²⁾ Sas' kategoriske påstander om at han meddelte det nøyaktige tidspunkt for angrepet, ja endog klokkeslettet, synes å måtte bero på en uriktig rekonstruksjon av begivenhetsforløpet. Han har antagelig resonneret slik: Meldingen om angrepsplanen mottok han allerede om ettermiddagen den 3. april. Når oberst Oster oppsøkte ham om morgenen den 4. april, kunne det da ikke ha noen annen fornuftig grunn enn at Oster nu var sikker på hvilken *dag* angrepet skulle finne sted, nemlig tirsdag, og underrettet herom. — Sammenhengen er imidlertid åpenbart en annen: Oster har ikke villet gi Sas lov til å meddele varslet videre før han selv hadde fått visshet for at aksjonen var kommet ordentlig igang. — — Det er jo også på det rene at Sas ikke benyttet anledningen til å varsle noen av de nordiske legasjoner om ettermiddagen eller aftenen den 3. april, hvilket ellers ville ha vært høyst nærliggende! Først gjennom besøket om morgenen den 4. april ga Oster sin venn fri bane.

¹³⁾ I fhv. utenriksminister prof. Kohts bok: »For fred og fridom i krigstid« s. 206 er legasjonsråd Stang med urette nevnt som den norske kontakt for *disse* opplysninger fra den danske legasjon.

Kjølsen således endog talt om »punkter«, blir forskjellen fra notatet om Forshells besøk ennu mere iøynefallende, nemlig i forhold til uttrykket, besettelse av Norge, d. v. s. av hele landet.

I det brev som den svenske sendemann, Richert, skriver til Stockholm den 5. april, innleder han med disse ord:

»Til de *rykten* [fremhevet her!] om planerade anfall mot Danmark, eventuell Norge, samt Holland och Belgien, som jag intelegraferade i går afton och varom Enells och Forshells samtidigt härmed til Söderblom överstämplade uppteckningar ge närmare besked, måste jag naturligtvis för egen del göra alla reservationer.«

På samme måte som sin norske kollega anvender Richert betegnelsen »rykter«. Han gjentar ordet »eventuell« foran Norge¹⁴⁾. Og han tar »naturligvis« alle forbehold: Men av ganske særlig interesse er hva sendemannen tilføyer i brevets P. S., fordi han her angivelig gjengir uttalelser fra den belgiske og *hollandske militærattaché* som legger tyngdepunktet på et fremstøt i vest på linje med den melding legasjonsråd Stang formulerte på middagen den 4. april. Det heter i dette P. S.:

»Just innan detta brev skall expedieras med flygkuriren, får jag följande hypotetiska tolkning av det ifrågasatta angreppet mot Danmark, som lär omfattas av de belgiska och holländska militärattachéerna.

Angreppet mot Danmark skulle inte stå i något direkt samband med frågan om kränkningarna av de norska vattnen, utan ingå som ett led i den store västoffensiven och avse att dessförinnan eller samtidigt åstadkomma ett flankskydd, som skulle hindra eventuella engelska företag mot Östersjön och underlätta eventuelle kontrastøtar mot Norge. Om denne tolkning är riktig, och den förefaller att kunna ha åtskilligt fog för sig, skulle faran för Norge för ögonblicket ej behöva vara akut, även om en aktion mot Danmark företages.«

I forhold til denne fortolkning av de omhandlede tyske planers forutsetninger og som oppgis å stemme med major Sas' syn, gir summen av den norske innberetning oppsatt i konsept av Stang og telegramteksten oppsatt samme dag sent på ettermiddagen av Scheel, en høyst adekvat karakteristik. Og det er jo bemerkelsesverdig at den svenske sendemannens post scriptum hele tiden gjelder Danmark som et selvstendig angrepsmål. At han etter de mange *andre* opplysninger den svenske legasjonen har mottatt om Norge og Sverige, i det annet avsnitt går noe nærmere inn på de hypotetiske muligheter, er fullt forståelig. Men her gjelder de eventuelle tyske kontrastøtar mot Norge med utgangspunkt i Danmark situasjonen ved eventuelle *britiske* aksjoner, m. a. o. etter at tyskerne måtte ha sikret seg støttepunkter i Danmark.

Kontreadmiral Kjølsens forklaring under møtet i Den parlamen-

¹⁴⁾ I karakteristikken »rykte« ligger en devaluering av kildens vederheftighet, mens det ved betegnelsen »eventuell« intet uttales i negativ retning om selve kilden, men meldingens innhold er absolutt usikkert.

tariske Kommission den 17. juli 1945 inneholder en del feil og mistydninger:

» – han [minister Scheel] var paa det Tidspunkt en ældre Mand, han var Doyen dernede, men i øvrigt en Mand, som var præget af et langt Livs Arbejde. Desuden var der i det norske Gesandtskab en Legationsraad *Stang*, senere kendt som Quisling-Tilhænger; han havde allerede paa det Tidspunkt lagt sine Meninger for Dagen, sin Sympati over for Nazi-Regimet, og han blev, saavidt jeg ved, senere Medlem af den norske Quisling-Regering. Han kom, efter at jeg havde været hos Minister *Scheel*, og gav Oplysninger, som til en vis Grad, gik imod mine Oplysninger; han sagde, han havde dem fra civil Kilde, og han mente, at Angrebet slet ikke vilde blive rettet nordpaa, men længere ned sydpaa mod Holland og Vestfronten. Han vilde ikke udtale sig om sin Kilde, sagde blot, at den var af civil Art. Jeg kan tænke mig, at hans personlige Synspunkter maaske i nogen Grad har præget Minister *Scheels* Indberetning til Oslo.«

Kjølsens antagelse at Ulrich Stang hadde vært medlem av Quislings regjering beror på en forveksling med idrettsminister Axel Stang. Scheel var ikke doyen, men eldste minister i Berlin. Det er nok riktig at han var preget av et lang livs arbeide, uten at dette dog behøver å lede til den slutning, som blir resultatet av Kjølsens forklaring, at han ikke skulle være istand til helt ut å fatte og formulere den meddelelse han mottok av den danske marineattaché. Scheel var dessuten en meget samvittighetsfull mann, slik at man må ha all grunn til å gå ut fra at han, i det håndskrevne konsept som han satte opp med en gang og som ble sendt i chiffer neste morgen, har gitt et ordrett eller nøyaktig referat av Kjølsens meddelelse til ham. Den norske sendemann var da upåvirket av andre kilder. Scheel bekrefter i sitt chiffertelegram riktigheten av Stangs rapport på grunnlag av de informasjoner han noen timer senere mottar personlig gjennom Kjølsen, hvortil han føyer som supplement ryktene om Sør-Norge. Det er intet som tyder på at utformningen av Scheels håndskrevne konsept har vært påvirket av Stang, slik Kjølsen antyder.

Det faktiske hendelsesforløp i den norske sektor den 4. april synes da å ha vært følgende:

Under sin samtale med legasjonsråd Stang under lunchen i Adlon Bar på formiddagen, en samtale som ihvertfall i dennes øyne måtte synes tilfeldig, har major Sas nevnt Norge i tilknytning til Holland, Belgia og Danmark. Men han har ikke – det kan man slutte av de foreliggende opplysninger fra de allerede flere ganger omtalte rapporter og telegrammer – nevnt Norge på like linje. Stang forteller at Sas innledet samtalen med å si: »Jetzt sind wir an der Reihe.« Så nevnte hollenderen rykter om at Danmark ville bli angrepet, og idet han skulle gå, samtidig med at han slo ut med hånden: »Auch Sie werden vielleicht angegriffen.« Etter å ha mottatt major Sas' meddelelser gikk Stang

like opp på kontoret og dikterte brevet til utenriksdepartementet som henimot klokken 15 ble forelagt sendemannen til underskrift. Posten ble gjerne undertegnet ved 15-tiden hver dag. Deretter tok Stang sin bil og kjørte ut til sin hollandske kollega, baron van Boetzelaer van Osterhout i Rauchstrasse. Og det skyldtes åpenbart den antydning som Sas forutsettes å ha gitt om et mulig fremstøt mot Norge. Stang ville forhøre seg om hvilken vekt han skulle tillegge major Sas' antydninger eller uttalelser. Herunder kom samtalen selvfølgelig inn på Holland – og da baronen hadde et gods ved grensen, pekte han på kartet som hang ved siden av stolen og uttalte, ifølge Stang: »Hier können sie hereingehen. Gott weiss wie es mit meinem Besitz gehen wird.« Det er bare rimelig og menneskelig så forståelig at han hadde Hollands skjebne fremst i sine tanker. Hva som måtte være sagt om Norge, finnes der i kildene ikke noe brukbart grunnlag til å vurdere. Stang la så veien innom den danske legasjonen – det pleide han gjerne å gjøre både en og to ganger om dagen – og der fikk han en orientering om situasjonen. Han hentet sitt tøy og bilte hjem.

Den rimelige forklaring på Kjølens besøk er vel den at han på legasjonsråd Stang forsto at denne etter sin samtale med den »civile kilde« (den hollandske legasjonsråd) regnet med at det var Holland som i første rekke var i faresonen og derfor anså det rimelig å presisere overfor den norske sendemann senere samme dags ettermiddag hva der forelå av forlydender om Norge i henhold til de meldinger han selv hadde mottatt. Og dette hans *initiativ* påvirkes selvfølgelig av den langt videregående, mere absolutte melding fra den svenske marineattaché, hvis *formuleringer* dog ikke går igjen i den danske legasjons rapport av 4. april.

Kjølsen treffer Scheel etter at han har hvilt middag – etter kontor-tidens slutt. Først da Stang kommer til legasjonen om neste morgen, finner han sendemannens håndskrevne konsept på sitt bord og overlater det til rette vedkommende for chiffriering. Uten hensyn til legasjonsrådets egen reaksjon og vurdering av varslet vedrørende Norge, hadde han, da sendemannens eget konsept til telegramtekst forelå, ingen foranledning til selv å lage noen tilføyelse til rapporten som var skrevet og sendt dagen før.

I den ikke uvesentlige realitetsforskjell mellom Forshells og Sas' varsel til Kjølsen må man søke forklaringen på store misforståelser. Den omstendighet at den svenske marineattachés opplysninger ikke er identiske med den Sas' melding som man har forutsatt at han bragte videre, at han m. a. o. har fortalt mere enn sin »kilde«, som selv opptrådte på arenaen hos den danske marineattaché en kort stund etter at Forshell var gått, gjør det naturlig og nødvendig å analysere bildet bakover og søke bragt på det rene hvorfra den svenske marineattaché

hentet de komponenter som bygget opp hans viten og særlig den avvikende versjon i varslet til Kjølens. Det viser seg at man finner det avgjørende utgangspunkt i en konferanse om aftenen og natten halvannet døgn tidligere.

Om aftenen den 2. april, få timer etter at Hitler hadde truffet sin beslutning om å gjennomføre invasjonen av Danmark og Norge den 9. april, fant der sted en samtale hjemme hos den svenske marineattaché i Berlin, som ga denne et høyst overraskende innblikk i den tyske overkommandos syn på Nordens stilling og som samtidig lot det skinne igjennom, og skinne temmelig tydelig, at man var forberedt på å gå iland i Norge.

Til 10-årsdagen for invasjonen hadde Svenska Dagbladet anmodet den tidligere svenske marineattaché i Berlin, kommandør Anders Forshell, om å sende inn en kommentar til dagen:

»För min del står händelserna för 10 år sedan i livligt minne, och när jag nu bläddrar i min dagbok från denna tid blir bilden ännu klarare. Nu ser man, at den 2. april hade Hitler »tryckt på knappen« för invasjonen. Då visste jag ej, at tyske marinestabschefen varit med tidigare på dagen, då anfallsordren gavs. Samma kväll inviterades jag och min fru av honom till ett biobesök, varefter kvällen tilbragtes i mitt hem. Dagboken säger herom: »Med SM på bio. Sedan hem till té och högaktuellt nattlig samtal. Det torde vara sällsynt, att en krigförande stats marinestabschef yttrar sig så frit. Han gav marinestabens bedömning av läget – Norge hotas av England och ger sig at rädda handelsflottan, som representerar den norska nationalförmögenheten. Bergen kommer att besättas officiellt för att stoppa malmen, realiter för flygbaser mot Tyskland. Sverige hotas ej av Tyskland, ärligt sagt, men väl från annat håll. Tyskarna tolererar under inga omständigheter nogon annan makt i Nordsverige. Den marine situationen prekär. Homefleet kan vara i Bergen på åtta timmar. Tyskarna kan intet göra däremot, trots att ubåtar utsänts för observation. Tror på vår förmåga och vilja at försvara oss, men: kan Ni uthärda en engelsk blockad? Vad behöver Ni främst importera? – De gick kl. 1. Satt länge uppe och skrev. En intressant natt.« --

I denne kommandør Forshells skildring av sin samtale med den tyske marinestabschefen, hvorunder vi får kjenskap til hans dagboknotegnelser, har der innsneket seg en feil som fremgår allerede ved en sammenligning med den offisielle innberetning om samtalen¹⁵⁾, idet initiativet til samtalen ikke var Schulte Möntings invitasjon til et kinobesøk og, som det av sammenhengen kunne synes, en etterfølgende improvisert innbydelse til aftens hos Forshell. Det var den svenske minister Richert som på anmodning av utenriksministeriet i Stockholm hadde bedt marineattachéen om å sørge for en innbydelse til marinestabs-

¹⁵⁾ Förspelet — dok. nr. 153.

sjefen i anledning av de mange foruroligende opplysninger legasjonen og ministeriet hadde mottatt de siste døgn og timer. Og dette bekrefter da også kommandør Forshell senere¹⁰⁾.

Denne distinksjonen har en betydelig interesse. Før denne fremstilling fortsettes og der bl. a. trekkes ut enkelte sentrale punkter av Forshells innberetning av 3. april 1940, samt siteres et omfattende utdrag av et brev av 30. juli 1957 fra viseadmiral Schulte Mönting, vil det være hensiktsmessig med noen opplysninger om stabssjefen og hans stilling.

I storadmiral Raeders person løp to funksjoner sammen. Han var øverste sjef for den tyske krigsmarine. I denne egenskap var Kapitän zur See Erich Schulte Mönting hans stabssjef og tok hånd også om de mere personlige, representative, ofte politisk pregede oppgaver. Samtidig var Raeder sjef for selve sjøkrigsledelsen med viseadmiral Schniewind som stabssjef for denne rent sjømilitære sektor.

Schulte Mönting var bl. a. storadmiralens liaison til Quislings Tysklandsrepresentant, direktør Hagelin, og mottok likeledes på Raeders vegne Rosenbergs avdelingssjef nord, Hitlers særutsending til Norge fra juletider 1939/40, Reichsamtsleiter Hans-Wilhelm Scheidt, med deres løpende politiske og militærpolitiske rapporter om Norge. Og de utgjorde en del av den viten som Schulte Mönting benyttet seg av under samtalen sent om aftenen den 2. april – da han så impulsivt og improvisert ga den svenske marineattaché et overordentlig dybt innblikk i den militære situasjon – ja i virkeligheten gjorde Forshell istand til å danne seg et noenlunde korrekt helhetsbilde av Tysklands syn og militære hensikter overfor Norge. Og det er utvilsomt korrekt når Schulte Mönting hevder at han anså seg nødsaget til å foreta et utspill som inneholdt til dels ganske vidtgående indiskresjoner. Det var nemlig om å gjøre å hindre at Sverige, på grunn av de foreliggende opplysninger om store innskipninger i Østersjøhavnene, tok et standpunkt eller traff disposisjoner som kunne bringe hele den tyske aksjonen i fare. Stabs-sjefens resonnement synes å ha vært riktig. Og den svenske marineattachéens reaksjon svarte da også til forventningene. Forshell skriver i sitt oversendelsesbrev av 3. april 1940 »Till Chefen för försvarstabens underrättelsesavdelning.«

»På grund av de gjorda uttalandenas karaktär får jag anhålla, att största möjliga sekretess iakttagas om denna rapport. Skulle innehållet däri helt eller delvis komma till utomståendes kännedom, äventyras möjligheterna till den nära kontakt med OKM marinattachén för närvarande fått.«

Hos den tyske marines ledelse hadde man inntrykk av at sjefen for den svenske marinen, admiral Tamm, på samme måte som storadmiral Raeder var besjelet av ønsket om under ingen omstendigheter å komme

¹⁰⁾ Forshells brev av 25. 9. 1957 til forfatteren.

i et militært motsetningsforhold. Der var intim kontakt mellom vedkommende attachéer og marinene og et fortrolig samarbeide. Men det forhindret selvfølgelig ikke, skriver Schulte Mönning, at begge parter innbyrdes forsøkte å skaffe seg mest mulig inngående etterretninger om militære og marinepolitiske forhold. Et uttrykk for den tyske tillit var at kommandørkaptein Forshell som eneste utenlandsk sjøoffiser endog fikk lov til å inspisere og reise med slagsskipet Tirpitz. – Denne personlige innstillingen skyldtes selvfølgelig den gjensidige oppfatning av konstellasjonen. En realpolitisk og militær vurdering førte til at Sverige burde kunne holdes utenfor krigerske forviklinger.

I det referat som Forshell gir av sin samtale med Raeders stabs-sjef har han ikke gitt noen kronologisk beskrivelse av hvordan samværet forløp, men delt sin fremstilling op i

1. Sammenfatning av uttalelsene angående det sannsynlige hendelsesforløp av krigen i nord.
2. Sveriges situasjon akkurat i øyeblikket.

Det fremgår derfor ikke under hvilke forutsetninger Schulte Mönning's uttalelser fremkommer, på hvilken måte han kan være blitt provosert til å legge frem sin mening.

Hovedpunktene i referatet er følgende:

Tyskerne vet at Vestmaktene ønsker en skjerpet krigføring mot Tyskland. Da de vet at de ikke kan beseire Tyskland militært, konsentrerer de seg om å avskjære tilførselene. Spørsmålet om jernmalmen er det primære. Faren for et britisk fremstøt er overhengende, særlig mot malmtrafikken fra Narvik. Gjennom agenter vet man videre, at den franske generalstaben har gjort detaljerte beregninger angående Ofotbanens kapasitet med henblikk på transport av personell, artilleri, tanks. Dette var blitt gjort med tanke på Finnlandshjelpen, men kunne fortsatt komme til anvendelse. (Disse opplysninger skriver seg fra en rapport som ble levert av Hagelin den 24. mars og som bl. a. gjør inngående rede for den assisterende franske marineattaché Kermarrees reiser langs norskekysten samt de planer Vestmaktene har, ifølge hans opplysninger til den norske regimentssjefen i Narvik, oberst Sundlo.) Tyskerne ventet i første rekke britisk angrep på Norge. Herunder skulle *malmtrafikken benyttes som påskudd, mens opprettelse av flankerende flybaser var det primære* – – (så å si nøyaktig fra Hagelins rapport!). Man regnet med at nordmenene bare ville gjøre et skinnforsvar og slippe inn britene. På åtte timer kunne Home Fleet nå Bergen fra Scapa Flow. Tyskland kunne ikke hindre det. I OKM satt man »på helspänn« overfor et slikt fremstøt. Man hadde tette linjer med agenter utenfor de norske og britiske kystene for å advare.

Når det eventuelt hadde lyktes britene å sette seg fast i Syd-Norge,

begynte trykket på Sverige. Ettersom en britisk landgang i Sydnorge var »unerträglich« for Tyskland, oppsto selvfølgelig fare for Sverige, da det kunne tenkes at man måtte forlange gjennommarsj for tyske tropper mot et engelskokkupert Norge. Gjennommarsjeventualiteten var dog ikke noe primært spørsmål.

Under referatets annen del nevner så Forshell at han tok opp spørsmålet om innskipningene i Stettin. Herunder fikk han det uventede svaret at disse opplysninger måtte stamme fra dunkle kilder, »kanske secret service«. Han medga at man hadde gjort forberedelser under »fredskrisen« i mars – og antydte at kanskje var Forshells opplysninger en reminiscens fra dengang. Da hadde man, som han tidligere hadde sagt, vært forberedt på en preventiv aksjon i nord. Nu skjedde intet i Stettin. Han ville dog i denne forbindelse si at der ikke truet Sverige noen fare fra Tyskland. »Darauf können Sie sich wirklich verlassen.« Schulte-Mönting forsikret dette flere ganger og syntes å mene det absolutt ærlig.

Som sammenfatning av sitt inntrykk av samtalen, skriver marineattachéen:

»Förberedelser träffas för att möta, eventuellt förekomma, en engelsk landstigning, sannolikt i Bergen. Jag håller ej för uteslutet, att samtidig tysk aktion mot Sydnorge medelst truppöverföringar och t. ex. Narvik med fallskärmstrupper är att räkna med. De tyska u-båtsbaserna i Nordryssland skulle därvid komma väl till pass. Att förberedelserna i Stettin förnekades, förestavades av önskan ej yppa planerna, vilka dock sannolikt ej i första hand riktas mot oss.«
»Hans uttalanden buro i stort sett den absoluta ärlighetens prägel.«

Ved gjennomlesningen av denne Forshells rapport slår det en at hans konklusjoner og sammenfatning tyder på at Schulte Mönting må ha meddelt flere faktiske opplysninger – eller at opplysningene er meddelt på en slik måte og med en sådan betoning, at Forshell ikke kan ha vært det ringeste i tvil om realiteten.

Til denne Forshells innberetning bemerker Schulte Mönting følgende¹⁷⁾:

»Dessverre har jeg ikke noen dokumenter eller notater fra disse samtaler; men de ville ha gitt et annet inntrykk av forløpet enn Forshells nedtegnelser. Den omhandlede dag 2. april har jeg imidlertid ennå i beste erindring. F[orshell] telefonerte til meg om aftenen, det var om å gjøre å få tale med meg [»er wünsche mich dringend zu sprechen«]. Da jeg ante hva det dreiet seg om, frasa jeg meg en annen viktig konferanse og reiste ut til ham. [S. M., har uteglemt kinobesøket. Invitasjonen var vel foretatt for å skape et visst inntrykk av ro.] Han gjorde et meget opphisset inntrykk. På grunn av etterretninger som man hadde mottatt i Stockholm befant den svenske marine seg i alarmtilstand. Han spurte meg like ut hva troppeinnskipningene i Stettin skulle bety, hvorhen de gikk de konvoiene som var satt i marsj fra Stettin og Swinemünde.

¹⁷⁾ Brev til forfatteren av 30. juli 1957.

Følgene ville være uoverskuelige hvis våre skip støtte på den svenske sikring inatt. Jeg hadde også inntrykk av at F. på grunn av meldingene fra den svenske generalkonsul [eg. konsul Vendel] for hvis øyne innskipningen foregikk ved Hakenterasse i Stettin, med rette var meget bekymret for ev. episoder og at man alvorlig trodde på at man ikke kunne se bort fra at der ville finne sted en tysk landgang et sted i Sverige som et motstøt på grunn av den tilspissede situasjon i Norge. Så måtte jeg på min side opptre »meget impulsivt«. Nettopp for under alle omstendigheter å forhindre det som professor Hubatsch¹⁸⁾ har fremstillet som en fare, nemlig å orientere London–Oslo–København–Holland om de allerede påbegynte operasjoner. Og således ble det til at jeg forsikret ham at de i Stockholm allerede bekjente påbegynte tyske operasjoner *ikke* var rettet mot Sverige, men var planlagt som eventuelle *preventivtiltak* mot de i Oslo såvel som Stockholm allerede bekjente, respektive formodede, britiske hensikter om å gjøre landgang i Norge. »Ich erhielt dafür von Forshell die ebenfalls bindende Zusicherung der Geheimhaltung dieser Dinge durch seine Dienststellen in unserem Interesse.«

Av denne fremstilling fra viseadmiral Schulte Mönting fremgår det – enda klarere enn av den samtidige, offisielle innberetning til Stockholm – at Forshell har fått så godt som helt klar beskjed om hva som var i gjære. Tydeligere kunne selvfølgelig Schulte Mönting ikke uttale seg. Det ville være, som han selv skriver i annen forbindelse, »glatter Landesverrat«. Men der oppsto en situasjon som krevet stabssjefens øyeblikkelige stillingtagen og reaksjon. Han måtte, med en meget tynn ferniss av kamouflasje, medgi hva som faktisk foregikk.

Hvori skal man så søke grunnen til at dette ikke kommer så tydelig frem i Forshells samtidige innberetning? Man merker ved gjennomlesningen at han bl. a. ikke har tatt med selve utgangspunktet og foranledningen til at Schulte Mönting utleverer seg, nemlig at Forshell kom med påstander som bekreftet stabssjefens forutanelser og som, den prekære situasjon tatt i betraktning, krevet et øyeblikkelig svar. Hadde marineattachéen innledet sin rapport med dette, som det etter Schulte Möntings forklaring ikke er noen grunn til å betvile riktigheten av og som heller ikke er blitt bestridt av Forshell i hans svarbrev til forfatteren etter at vedkommende avsnitt av Schulte Möntings brev hadde foreligget for ham sitert in extenso, måtte totalinntrykket av rapporten til forsvarsstaben blitt tydeligere. Samtidig kan man ikke se bort fra at Forshell kan ha funnet det hensiktsmessig å moderere stabssjefens redegjørelse noe, for å gjøre »sekretessen« noe mindre farlig. Han kunne jo også resonnerere som så at det som først og fremst interesserte svenske myndigheter var at Sverige under alle omstendigheter ville bli holdt utenfor tyske planer. Derfor var det ikke strengt nødvendig å medta stabssjefens uttalelser i den impulsive form som likefrem røpet realiteten i forhold til Norge: at invasionsarmadaen var under-

¹⁸⁾ Walther Hubatsch: Die deutsche Besetzung von Dänemark und Norwegen s. 136/7, særlig note 4.

veis. Anderledes kan man ikke – med selve situasjonen og Schulte Möntings stilling som bakgrunn – tolke uttalelsene til Forshell. Og det er vel ingen grunn til å tro at Schulte Mönting etter den kritikk han hadde fått – riktignok med urette – av professor Walther Hubatsch, skulle ville utsette seg for en ny bølge av beske ord ved å oppgi at han fortalte den svenske marineattachéen *mere* enn tilfelle var. Det var nødssituasjonen, eller inntrykket av at en nødssituasjon forelå, som fikk ham til å betre den terskel som i Hitlers og hemmeligholdelsens Tyskland var tabu – ja endog til å sette denne ene foten forsiktig ned på gulvet innenfor! –

Og så – halvannet døgn etter – kommer varslet fra den hollandske militærattaché, major Sas. Dermed mottar Forshell en lignende viten fra tredjemann og *den* er han ikke bundet til å hemmeligholde.

Nu oppstår det et interessant psykologisk spørsmål, nemlig hvorvidt den svenske marineattachéen i denne stund klarer å adskille i sin bevissthet og i sin fremstilling overfor bl. a. den danske marine- og luftattaché Kjølens, de faktiske opplysninger han nettopp får sig meddelt av Sas og de informasjonen han noe tidligere, og senest om aftenen og natten den 2. april mottok fra storadmiral Raeders stabssjef. Man står her kanskje overfor nøkkelen til forståelsen av et par av de viktigste og vanskeligste problemer forskningen har vært stillet overfor innen kapitlet om varslene til de nordiske legasjoner. For den svenske marineattaché var ad *legal vei* blitt vesentlig nøyaktigere, mere utførlig og ikke minst mere overbevisende orientert enn ad »illegal vei«, via oberst Osters medium, hollenderen, major Sas. –

Tar man for seg det telegram som Forshell sette opp teksten til etter Sas' besøk og sammenligner det med den melding han lot gå videre til Kjølens, får man et vurderingsgrunnlag bestående av et sterkt primærmateriale.

Hvis Kjølens referat¹⁹⁾ av Forshells meddelelse er riktig gjengitt, kan man stille følgende spørsmål: Hvordan kan det ha seg at Forshell i sin egen nedtegnelse til bruk for sine militære foresatte i Stockholm samt utenriksministeriet der ikke uttaler seg så kategorisk om Norge som i meldingen til sin danske kollega? Såvidt skjønnes må dette skyldes samtalen med Kapitan zur See Schulte Mönting halvannet døgn tidligere. Og det spørsmål man uvilkaarlig stiller er da dette om ikke Forshells meddelelser til Kjølens har stått under en endog ganske sterk innflytelse av den større faktiske viten han hadde mottatt gjennom storadmiral Raeders stabssjef, selv om denne, naturligvis ikke har sagt at bestemmel-

¹⁹⁾ »Optakten — — —« s. 7.

sen om å treffe motstøtet mot Norge (og Danmark) allerede var truffet. Og de opplysninger som hittil hadde ligget latent, ble utløst og mobilisert ved de nye meldinger gjennom Sas. Dette ville isåfall være forklaringen på hvorfor Kjølens fikk vite mere enn den norske legasjonen.

Det telegram som den svenske legasjonen sendte den 4. april (antagelig etter Forshells manuskript) lyder²⁰⁾:

»Till början av nästa vecka planeras överfall Danmark och Holland. Via Danmark eventuell aktion Norge, via Holland skulle anfallet gå vidare genom Belgien till Frankrike. ---«

Denne teksten foranlediger følgende kommentarer: Danmark og Holland er satt side om side. Hvis Norge hadde vært et like aktuelt angrepsobjekt, ville man på svensk hold hatt all foranledning til å nevne dette uten nølen, da jo nettopp et angrep mot Norge måtte være av den største betydning å få rapportert til de svenske politiske og militære myndigheter. At Norge faktisk ikke kan være ment nevnt på samme linje i varslet, fremgår dessuten av den neste setning i telegrammet hvor der tales om en »eventuell« aksjon. Og at dette ordet »eventuell« har en bevisst markert betydning ser man av den videre setning, hvori det om Holland heter at angrepet »skulle gå vidare«. Her inneholder formuleringen ingen reservasjoner. Hertil kommer, som også annensteds omhandlet, at Norges navn overhodet ikke er nevnt i oberst Enells utførlige og klare PM av 4. april.

Sammenligner man teksten i den danske legasjons innberetning til København etter Forshells og Sas' besøk på middagen den 4. april, og det telegram som den svenske legasjon sendte samme dag til Stockholm, slår det en at man i førstnevnte taler om at operasjonene sannsynligvis dernest fortsettes mot Syd-Norge, mens det svenske telegram taler om et eventuelt angrep mot Norge uten å angi noen lokal begrensning av det tyske fremstøt. Det måtte for den svenske militær- og utenriksledelse være av vesentlig betydning å vite hvorvidt et eventuelt tysk angrep kunne forventes bare mot det *sydlige* Norge, eller hvorvidt Narvik, Nord-Norge og malmfeltene var i faresonen, endog i første runde. —

Kjølsen satte etter Forshells besøk opp et notat som han også har gjengitt i sin siste bok:

»Der forestod en tysk aggression mod Danmark, som skulle finde sted i næste uge, og dette angreb skulle ogsaa udstrækkes til Norge, som Tyskland havde til hensigt at besætte; derimod forelaa der intet om fjendtlige hensigter mod Sverige, men sandsynligvis forberedtes noget senere et angreb mod Holland og Belgien.«

Her er det to hovedmomenter å legge merke til:

²⁰⁾ »Förspelet — —« dok. 157.

1. at Kjølsten oppgir Forshells melding til å gjelde *hele* Norge, som skal besettes. – Når den danske offisielle innberetningen til København av samme dag *kun* taler om *Syd-Norge*, synes det mest nærliggende å tro at denne lokalisering av det mulige tyske angrepsmål er kommet til som følge av major Sas' direkte meddelelse til marineattaché Kjølsten, som åpenbart har gitt opplysningene videre i denne siste form til sendemann Scheel senere samme ettermiddag.

2. at det sannsynligvis noe senere forberedtes et angrep på Holland-Belgien – altså *ikke samtidig* – jfr. den danske rapporten, tyder på at det er de opplysninger som Forshell har fått via Schulte Mønting som har bidratt til denne versjon. Ordet *samtidig* benyttes i den danske innberetning av 4. april og må da forutsettes å skrive seg fra major Sas' noe senere besøk hos Kjølsten samme middag.

Men dermed er man også nådd frem til utgangsposisjonen for marineattaché Kjølstens besøk hos sendemann Scheel sent på ettermiddagen den 4. april og dermed til forutsetningene for innholdet av det telegram som Scheel satte i håndskrevet konsept med en gang, og som ble sendt i chiffer til Oslo neste morgen, idet Kjølstens besøk fant sted etter at kontortiden var forbi og personalet gått. –

Kontreadmiral Kjølsten opplyser²¹⁾ at de muntlige meldinger som han fikk den 4. april gjennom Forshell og Sas var »nærlig identiske«, slik de er angitt i hans pjece »Optakten til 9. april²²⁾ og anført med kursiv i ordrett sitat av hva han noterte umiddelbart etter at han mottok meldingene. At han kanskje deretter som dansk våpenattaché har sett det som sin primære oppgave å »raabe Gevalt« til Danmark i den hastig nedskrevne innberetning, er noe annet.

Hva er så forskjellen mellom nedtegnelsen gjort umiddelbart etter Forshells besøk og teksten i innberetningen til København? For deri må man jo ha en ganske god målestokk for hvori den eventuelle avvikelse mellom de to våpenattachéers meldinger består, som skulle være »nærlig identiske« eller som Kjølsten skrev i innberetningen »nøjtigt ligelydende oplysninger«. Forskjellen er nemlig slett ikke så liten når man legger forholdet vedrørende Norge til grunn. Ifølge notatet »skulle« angrepet også utstrekkes til Norge, og landet besettes. I innberetningen skrevet kort tid etter og temmelig sikkert etter Sas' besøk heter det at »det er sandsynligt, at Operationerne dernæst fortsættes mod Syd-Norge«.

For det første uttrykker man seg ikke med sikkerhet, »skulle«, men bare i formodnings form. Heller ikke tales der om noen besettelse av

²¹⁾ Brev til forfatteren av 27.7. 1957.

²²⁾ s. 7 samt »Mit Livs Logbog« s. 112/3, hvor det dog heter: »nøjtigt ligelydende oplysninger.«

Norge, men utelukkende om at operasjonene dernest fortsettes mot Syd-Norge. Selv om man gjenkjenner det samme saksforhold også i meldingen om Norge, er der dog en ganske betydelig forskjell i innhold og formulering.

I denne sammenheng skal det også minnes om at Sas i sin forklaring til den norske statsadvokat i 1947 hevdet at det slett ikke var korrekt når det i den danske innberetning av 4. april het at Forshell og han hadde gitt »ganske likelydende opplysninger«, at han ikke nevnte Danmark først og derpå en fortsettelse mot Norge, men en invasjon av de to land *samtidig* den 9. april. Dermed foreligger der uenighet på en helt annen kant. Det er forøvrig underlig at Sas aldri har nevnt at han før besøket hos Kjølsten hadde vært på kontoret hos kommandørkaptein Forshell, og dessuten hadde varslet oberst Enell, til tross for at Forshells navn var fremme under opptagelsen av vitneforklaringen. Undlatelsen tyder på en brist i Sas' hukommelse om den dags begivenheter.

Den svenske marineattachés, nuværende kommandør Forshells, dagboknedtegnelser har en betydelig interesse. Det heter i et notat den 4. april 1940:

»Fm. Sas på besøk. »Vännen« meddelar ty planer nästa vecka besätta Danmark (No) anfalla Holland o. s. v. Bestyrkt av Yendo och Goethals.«²³⁾

Forkortelsen »Fm.« betyr ifølge kommandør Forshell meddelelse »formiddag«. »Vännen« er antagelig oberst Oster.

Kommandør Forshell opplyser videre²⁴⁾ at det ikke bør tillegges noen større vekt ved fortolkningen at han i sine dagboknedtegnelser har skrevet »Danmark« helt ut, men bare anført Norge med »No«, for hans notater ble ofte til i stor hast og med spontane formuleringer. De var beregnet til støtte for hans egen hukommelse og kan senere ikke leses som gjennomarbeidede tekster. Allikevel stusser man over at de noe lengere navn Danmark og Holland er skrevet helt ut, mens det på forhånd korte Norge er blitt desimert til to bokstaver, ja dette »No« endog blitt satt i parentes. Så gjerne jeg vil legge vekt på kommandørens mange verdifulle anførsler, kan jeg ihvertfall ikke på dette punkt finne at hans innvendinger i nevneverdig grad avvekker det bestemte forhåndsinntrykk, at notatene (og da særlig anvendelsen av parentes), på samme måte som telegramteksten, dog viser hvordan Norge var plasert subsidiært i meldingen. Det finnes ingen logisk og umiddelbart innlysende forklaring på hvorfor Forshell skulle ha undlatt å sette

²³⁾ I Innstilling Bilag II s. 147 er (No) uriktig gjengitt med (Norge).

²⁴⁾ I brev til forfatteren av 30. juli 1957.

Danmark og Norge på like linje, ganske spesielt Norge uten parantes, dersom det faktisk var så at våre to land ble nevnt i samme åndedrag, at Norge m. a. o. slett ikke hadde noen mindre aktualitet, ja snarere tvert om. – Kommandør Forshells innvendinger får også noe mindre vekt ved at han oppgir at selve telegramteksten »skrevs med all sannolikhet ut *føre* dagboksnoteringarna vilka torde tillkommit på natten etter 4. april«. Det må da antagelig kunne regnes med at dette viktige notat ikke er kommet istand så spontant og med så stor fart som ellers, men at teksten er blitt formulert etter moden overveielse.

For å komplettere de faktiske opplysninger siterer jeg også følgende fra et brev innsendt av kommandør Forshell den 24. juli 1946 til bruk for rettssaken mot legasjonsråd Ulrich Stang:

»Vad beträffar at (No) sats i subsidiär ställning i min anteckning, vill jag framhålla, att, såvidt jag erindrar mig, Sas främst framhöll faran för Da, men angav invasionen i No som en direkt följdaktion av anfallet på Da. Min mening *då* og *nu* var/är att varningen gällde Da noch No i första hand, samt senare Ho + Be.

Jeg vill nämna andra underrättelser, som t. ex. att tidigare til min kännedom kommit tyskt krigsspel, tydeligt pekade på avsikten att samtidigt anfalla Da och No.

Danmark lå i »vägen«. --«

Man bemerker at Forshell overhodet ikke nevner sin samtale med Kapitan zur See Schulte Mönting om aftenen den 2. april, hvilket utvilsomt var den mest avgjørende av samtlige informasjoner. Og i den nettopp siterte redegjørelse, som ble avgitt på et forholdsvis tidlig tidspunkt, har Forshell erindring av at major Sas »främst framhöll faran för« Danmark. Innholdet av den neste setning berører strengt tatt ikke rekkevidden av den faktiske opplysning. Forshells »mening« da og nu bygger jo nettopp på de tidligere informasjoner. Og det understreker han også selv ved den derpå følgende setning i brevet av 1946.

Det har sin interesse å sammenholde dette med følgende linjer hentet fra Forshells brev av 30. juli 1957:

»Det förhållandet att Sas nämnde anfallet mot Holland/Belgien i nära tidssammanhang med Danmark torde få ses ur den synspunkten at S såsom närmast berörd av anfallet på Ho + Be såg detta som en primär sak ehuru han tydligen hade klart för sig att nämnda anfall avsås innsättas senare än mot Da/No. Jag hyser ingen tvekan att S betraktade sin varning att gälla *såväl* Danmark som Norge, vilka både tillsammans utgjorde en helhet i sammanhanget. Det är sannolikt att S av »vännen« fått, eller i hastigheten delgivit mig, tämligen lösryckta uppgifter om de tyska planerna. Hans uppgift till mig om angrepp på de danska »öarna« synes mig tyda härpå. Jag anser vidare att S tryckte på Danmark i första hand enär detta land ur tysk synpunkt måste tagas före eller i samband med Norge för att säkra de tyska hemmabasernas för-

bindelse med Norge. Operativt sett torde enligt min mening Norge varit ett mera primärt tyskt mål än Danmark. Formuleringen av telegram den 4. april (punkt 3) synes mig tyda härpå.»

Det er etter denne Forshells fremstilling tydelig at major Sas først og fremst var opptatt av det mulig forestående angrep i vest mot hans eget land Holland og at han dernest skjøv Danmark i forgrunnen. At Danmark således ruvet i Sas' melding, skulle ifølge Forshell skyldes at det fra tysk synspunkt var viktigst å sikre seg dette land først som etappe og basis. Dette er imidlertid en slutning Forshell trekker, ikke en bestanddel av major Sas' varsel. Det er jo videre klart at Sas ikke har talt om Danmark rett og slett, men nevnt »øene«, m. a. o. Sjælland og Fyn. Forshells brev viser ikke om han selv mener at Sas siktet til »øene« som eneste angrepsobjekt, m. a. o. ikke til Jylland. Mest sannsynlig er at Forshell har satt »øene« i parentes på samme måte som »No« i forhold til Danmark for å indikere et alternativ, en subsidiær mulighet, m. a. o. at det har vært tale om enten hele Danmark eller bare Sjælland og Fyn. Denne siste oppfatning korresponderer med formuleringen i oberst Enells PM av samme dag: »Under första delen av veckan skulle Danmark besättes helt eller delvis.« – Varslet inneholder derfor også et usikkerhetsmoment vedrørende angrepets mål og omfang i Danmark. Og det er slett ikke usannsynlig at dette er en bestanddel av oberst Osters plan om en *militær* villedning. For det er ingen tvil om at Oster meget vel visste at *hele* Danmark skulle okkuperes. Øene alene hadde det aldri vært tale om. Men det kunne – hvis man ser Danmark isolert fra totalplanen og som ledd i en avskjermningsaksjon før felttoget i vest – virke sannsynlig at tyskerne ønsket å ha kontroll over de danske belter. Og dertil trengte de ikke Jylland.

Forøvrig skriver Forshell at Sas hadde fått eller meddelte ham temmelig løsrevne opplysninger om de tyske planer. Dette styrker enn ytterligere den oppfatning man ikke kan undgå å danne seg, nemlig at varslet må ha vært meget upresist.

I den danske innberetning av 4. april har man enten ikke vært oppmerksom på alternativet hele Danmark eller øene, eller man har undgått å berøre spørsmålet. For det heter jo i punkt 1 bare: »Der forestaar en »Aggression« mod Danmark, ...« uten å nevne om den gjelder landet helt eller delvis. Kanskje man kunne ha ventet at man hadde talt om en »besettelse« av Danmark, dersom man hadde ment å vite at tyskerne tok sikte på å okkupere Jylland, Sjælland og Fyn. »Aggression« er en meget elastisk betegnelse! Ved en streng antitetisk tolkning av Kjølens notat etter Forshells besøk står der at Danmark *ikke* skulle besettes: »Der forestod en tysk aggression mod Danmark, som skulle finde sted i næste uge, og det angreb skulle ogsaa udstrækkes til *Norge*, som (understreket her) *Tyskland* havde til hensigt at besætte; ...«

Ved vurderingen av forholdet mellom Forshells dagboknotat, hans innberetning og teksten til telegrammet til Stockholm om aftenen den 4. april på den ene side og hans opplysninger til den danske marineattaché slik de foreligger i Kjølens nedtegnelser på den annen side, må man utvilsomt legge avgjørende vekt på at Forshell allerede den 3. april hadde sendt inn rapport til Stockholm om innholdet av samtalen med Raeders stabssjef, Schulte Mönting. Det er da fullt forståelig at Forshell senere innberetter mindre til Stockholm enn han meddeler til Kjølens – m. a. o. at hans »bakgrunnsopplysninger« går inn som et ledd i hans »varsel« til Kjølens.

Dermed er man fra en ny side nådd frem til forståelse av hvorfor varslene den 4. april fikk en dobbelt bunn – hvorfor marineattaché Kjølens kom til å se de to forskjellige versjoner som een og samme melding og dermed fikk en så sikker oppfatning av varslets vekt når det gjaldt Danmark. Forshells melding om de tyske planer mot Norge synes således å måtte ha gitt den danske marineattachés senere oppfatning av varslet vedrørende Danmark en større tyngde enn det har i legasjonens innberetning av den 4. april. Kjølens selv hadde imidlertid fått et riktigere helhetsbilde, for *ham* manglet varslene i sin totalitet ikke »den logiske linje som hadde gjort det lettere for mottagerne å feste lit til dets ekthet.«

Hvordan harmonerer så disse resultater med det bilde man kan bygge opp av den tyske side av varslene? Forholder det seg faktisk slik at oberst Oster overfor major Sas »underslo« det egentlige kjernepunkt i de tyske planer som han i embeds medfør hadde full innsikt i? Derom kan der ikke herske noen tvil. Og jeg er tilbøyelig til å feste lit til den forklaring som oberst Osters kanskje beste venn har gitt, den daværende sjef for forvaltningsavdelingen hos admiral Canaris, dr. jur. Theo. Düsterberg.

Düsterberg baserer sin fremstilling på hva Oster selv har fortalt ham: Oster ønsket med sine meldinger å skape forutsetningene for en indre omveltning i Tyskland, hans varsel hadde en *politisk* hensikt. Varslet måtte ha – man kan si – de ingredienser som var egnet til å utløse de ønskede reaksjoner. Det var jo ikke den eksakte militære sannhetsgehalt det her kom an på. Oster fortiet eller tilbakeholdt bevisst vesentlige komponenter av den tyske plan, bl. a. at målet var Norge, hele Norge og ikke minst Narvik, som innfallsport og sperrebom for malmfeltene. Han ønsket ikke å utlevere de avgjørende militære hemmeligheter. Dessuten måtte han forebygge at kilden gjennom et for nøyaktig varsel kunne lokaliseres. For det var bare et overordentlig lite antall personer som på det tidspunkt var blitt innviet. At Oster skulle ha gitt et unøyaktig eller mangelfullt varsel fordi han ikke hadde kjenskap til de

virkelige planer, kan man trygt se bort fra²⁵). Inntrådte ikke den ønskede effekt, ville varslet *i militær* henseende virke som en villedning. Danmark var isolert sett ikke noe mulig mål for Vestmaktens militærpolitikk. Ved omtalen av Danmark og Holland som *samtidige* mål for de kommende tyske operasjoner, oppsto der, om opplysningene nådde de fiendtlige general- og admiralstaber, et veldig dilemma for Vestmaktens disposisjoner. En annen sak er at Oster muligens har villet trekke Holland-Belgien inn i varslet for å forebygge at Hitler, om varslet vedrørende Danmark (og Norge) virket etter sin hensikt, skulle få anledning til å sette inn et lynsnart avgjørende støt mot vest. Opprinnelig var det forøvrig planen at felttoget i vest skulle starte 4–5 dager etter »Weserübung«.

Professor Gerhard Ritter hevder i sin bok om overborgmester Goerdeler og den tyske motstandsbevegelse at gruppen Oster ønsket å alarmere det nøytrale utland for å hindre ny aggresjon. Men det var ikke hensikten å skaffe til veie forutsetningene for et statskup. Denne professor Ritters oppfatning er neppe korrekt. Allerede det som hittil er nevnt peker tydelig i en annen retning. Dessuten foreligger der klare uttalelser, dels fra Hans Bernd Gisevius i hans bind II av »Bis zum bitteren Ende« og ikke minst fra oberstløytnant Friedrich Wilhelm Heinz, medlem av den daværende kontraspionasjeavdeling hos admiral Canaris og en fremtredende skikkelse i motstanden mot Hitler. Heinz har i tre brev til forfatteren²⁶) gjort rede for bakgrunnen og hans uttalelser kan sammenfattes slik:

Initiativet til å advare den hollandske militærattaché major Sas utgikk fra oberst Hans Oster. Det var bare tre personer til som gjennom Oster var orientert om disse varsler til Danmark (Norge) og Holland, nemlig Gisevius, medlem av den tyske høyesterett (Reichsgericht) Hans von Dohnanyi som etter krigsutbruddet var innkalt til Abwehr og oberstløytnant, daværende major Friedrich Wilhelm Heinz. Det synes som om man hadde sett den største sjangse til å oppnå et resultat ved varslene om felttoget i vest. Sjefen for hærens generalstab, general Franz Halder, hadde gitt tilsagn om at han i tilfelle et tilbakeslag straks ville gjennomføre en militærrevolte og statskup. Derfor gjaldt det gjennom varsler å oppnå at Vestmaktene etter kort kamp slo tilbake Vestoffensiven. Dermed ville den nødvendige »tilbakeslagsatmosfære« foreligge. – – Admiral Canaris kjente intet til varslene. Riktignok var han i prinsippet rede til å være med på et kup mot Hitler. Han deltok dog ikke selv i forberedelsene, men stilte selve Abwehrs apparat med

²⁵) I brev av 31. juli f. å. skriver general Buschenhaugen, dav. generalstabssjef for Gruppe XXI: »Oster war meines Wissens über das Ziel der »Weserübung« und die gegenseitige Unabhängigkeit der Nord- und Westoperationen genau im Bilde.«

²⁶) Brev av 4. 12. 1947, 30. 3. 1948 og 7. 2. 1949.

dets store avskjermningsmuligheter til sine medarbeideres rådighet. I det siste brev skriver Heinz at han ikke er istand til å si bestemt hvorvidt Canaris kjente til varslene. Det turde ha vært slik at Canaris meddelte de forskjellige data om de fastsatte operasjoner til Oster i en stille forventning om at han ville gjøre bruk av dem, men uten at han selv tilskynnet til et sådant skritt og slett ikke ga noen ordre om det.

En samtidig kilde av stor verdi er ambassadør Ulrich von Hassells dagbøker. Under den 6. april 1940 heter det i et notat i Ebenhausen: »Fahrt nach Berlin. 2. abends ab. 5. 4. zurück.« von Hassell er m. a. o. kommet til Berlin den 3. april om morgenen. Av programmet på formiddagen den 3. april, på ettermiddagen samme dag og om morgenen den 4. april, kan man med sikkerhet slutte at den samtale han hadde med oberst Oster og von Dohnanyi i Osters bolig fant sted sent på ettermiddagen eller om aftenen den 3. april.

Ifølge nedtegnelsene fortalte Oster og Dohnanyi at der var gitt ordre om å gjennomføre »nordaksjonen« den 9.4. tidlig om morgenen. Da det – bortsett fra fly (fallskjermavdelinger) – var nødvendig å frakte en hel hær pr. skip, så måtte m. a. o. aksjonen allerede være under utvikling.

Det ble besluttet å sende en tillitsmann gjennom Oster (man hadde opprinnelig tenkt på general von Falkenhausen, det ble oberstløytnant Groscurth, tidligere avdelingssjef hos Canaris i Abwehrs hovedkontor, nu motstandsbevegelsens kontaktmann i hærens overkommando) på en rundreise for å avlegge besøk hos de forskjellige armésjefer, bl. a. Leeb, Witzleben, List og Kluge for å få dem til, sammen med ham, å gjøre en personlig, energisk henvendelse hos generaloberst von Brauchitsch, sjefen for hæren, for å få ham til å »handle« eller å tillate at det ble »handlet«.

Av denne von Hassells samtidige nedtegnelse ser man at Oster den 3. april umiddelbart eller et par timer etter at han hadde informert major Sas for første gang om det forestående angrep i nord og vest, visste at angrepet skulle finne sted den 9. april. Men han har ikke gjort hollenderen delaktig i denne viten. Av von Hassells notater fremgår heller intet om en aksjon i vest. Derimot får man en ytterligere bekrefteelse på tilbakeslagsteorien: Oster og hans medsammensvorne treffer med en gang tiltak for å sikre armésjefenes medvirkning, hvis det tilsiktete militære tilbakeslag skulle inntreffe.

Sammenholder man resultatene av undersøkelsene og analysene i den nordiske og den tyske sektor, finner man at der er en absolutt logisk samstemmighet. Og man ser at major Sas' overdrevne påstander også har bidratt til å kaste et meget uheldig lys over oberst Osters disposisjoner i hans egne landsmenns øyne. For det sier seg selv at det ville være meget lett å beskyldte ham for regulært landsforræderi dersom

han hadde meddelt utenverdenen den tyske totalplan. Selvfølgelig handlet Oster i strid med loven og utleverte militære hemmeligheter. Men det skjedde, som allerede fremholdt, i en form som samtidig var egnet til å lede fienden på villspor, hvis varslet ikke virket etter forutsetningene.

Man kan derfor fastslå at Oster ikke røpet Tysklands sanne angrepsplan mot Norge, slik at det varsel som kom til den danske utenriksledelse og overkommando ikke passet inn i en overbevisende strategisk sammenheng. Det ville føre for vidt å gå *nærmere* inn på årsakene til at den danske regjering ikke reagerte sterkere og anderledes på varslene, slik de nu engang forelå. Selvfølgelig må man på den ene side ta i betraktning den utenrikspolitiske og militære linje som dr. Munch og statsminister Stauning representerte²⁷⁾, at man ikke var innstillet på å ta opp kampen i tilfelle en tysk invasjon. Men det fremgikk dengang heller ikke at en dansk motstand kunne ha noen betydning for utviklingen av den militære situasjon i Norge, der var ingen som kunne ane at Danmark slett ikke var noe selvstendig angrepsmål, men utelukkende en etappe, et middel til målet. Selv om denne forestilling hadde vært levende, forelå overhodet ikke de politiske og psykologiske forutsetninger for å kunne trekke den militære konsekvens av det, m. a. o. til å ta opp kampen mot tyskerne i Danmark av hensyn til utfallet av krigen i Norge. Man ville helt og holdent underkjenne tidsånden og datidens politiske og militære tenkning dersom man mente at Danmark ville ha kunnet spille rollen som bølgebryter. – Helt bortsett fra dette, ville tyskerne ikke ha stanset sitt angrep om danskene hadde mobilisert og gjort en forholdsvis energisk motstand. Det tyske angrep på Norge var ikke en ren aggresjon i betydningen et erobningsfelttog. Motiveringen var en annen, frykten for at Vestmaktene ville komme til å sette seg fast, avskjære malmtilførselene og etablere flankerende marine- og flybaser. Derfor var sikringen av støttepunkter i Danmark en nødvendig forutsetning i en offensiv strategi med en preventiv begrunnelse. Og ifølge general Erich Buschenhagen, den daværende generalstabssjef for Gruppe XXI, var man innen staben forberedt på dansk mobilisering, på en større motstand og på å slå den ned²⁸⁾. Truselen om bombing av

²⁷⁾ Se således artikkelserie av forfatteren om det dansk-tyske forhold, bygget på innberetningene i det tidl. tyske utenriksministeriums arkiv, nu i Bonn, — offentliggjort i »Jyllandsposten«, Århus, særlig 4.2., 6.2. og 9.2. 1958.

²⁸⁾ I sitt brev til forfatteren skriver Buschenhagen den 31. 7. 1957: »Zu Ihrer hypothetischen Frage: eine etwaige »Mobilmachung« der Dänen etwa am 5. 4. 40 hätte keine grundsätzliche Änderung der Lage und der deutschen Absichten herbeigeführt. Da die klassische Form der »Mobilmachung« allgemein überholt war, so hätte die offizielle Mitteilung einer solchen auch keinen besonderen Eindruck gemacht. Gruppe XXI rechnete von Anfang an mit einer höheren Abwehrbereitschaft der dänischen Armee (ohne offizielle Mobilmachung), als wie sie tatsächlich bestand. Sie wurde auch höher als die norwegische Abwehrbereitschaft eingeschätzt.«

København ville etter alt å dømme vært tilstrekkelig til etter meget kort tid å bringe en eventuell dansk motstand til opphør.

Selv om utredningen er begrenset til begivenhetene i tiden den 2. til 5. april, er det rimelig å avrunde bildet med noen bemerkninger om det fortsatte forløp – også fordi de senere rapporter kaster lys over de forutsetninger legasjonene bygget på den avgjørende dagen, 4. april.

I sendemann, kammerherre Herluf Zahles innberetning no. XXIII av 5. april antydes det at den tyske regjering kanskje hadde ventet en vesentlig mere aktiv alliert krigføring, men hadde stillet sine planer i bero etter den britiske statsministers tale som var mindre skarp enn ventet. Zahle henviste til at man jo visste at tyskerne flere ganger hadde hatt planer om en offensiv i vest uten at de dog var blitt utført. Kanskje burde meldingene fra utilfredse tyske offiserer tas med et visst forbehold. Sendemannen anså det ikke for utelukket at der hadde foreligget et forsøk på bevisst villedning. Før Zahle kom med disse og lignende bemerkninger, hadde han i innberetningen uttalt tydelig at det ikke var hans tanke å svekke de foruroligere foreliggende *indisier* – og han supplerte dette med den senere bemerkning at regjeringen på ingen måte burde skyte den tanke fra seg at situasjonen kunne være ytterst alvorlig eller bli det i løpet av dager eller timer.

Selv om sendemannen tok dette forbehold, ville leseren allikevel være tilbøyelig til å se dette som utslag av en trenet og forsiktig diplomats ønske om å gardere seg – til alle sider. Man kan av denne Zahles innberetning ikke undgå å registrere en beroligende tendens. Hvis det for sendemannen virkelig hadde vært maktpåliggende å opprettholde en mest mulig alarmerende effekt av den forrige rapport, hadde det vært langt bedre å sløyfe disse reservasjoner og betraktninger som utelukkende kunne være egnet til å distrahere og forstyrre virkningen av de faktiske opplysninger som var blitt meldt dagen før. Den omstendighet at kammerherre Zahle overhodet sendte rapporten av 5. april måtte av mottageren med rette kunne tolkes som et forsiktig, men dog bevisst ønske om å distansere seg fra varslet slik det forelå i innberetningen av 4. april.

Gjennom den norske sendemann i København foranlediget den danske utenriksminister at det den 5. april om formiddagen ble rettet en henvendelse pr. telefon til det norske utenrikesdepartement for å fastslå hvordan man der reagerte på de mottatte meldinger. Den norske utenriksråd, Bull, ga sitt svar i en telefonsamtale et par timer senere. Man hadde i Oslo mottatt den norske Berlinlegasjons rapport av den 4. april, men ikke chiffertelegrammet av 5. april hvor ryktene om besettelse av punkter på Norges sørlige kyst var nevnt. Under den første telefonsamtalen ble utenriksråden riktignok klar over at sendemannens henvendelse gjaldt rykter vedrørende Sør-Norge. For det hadde nem-

lig samme morgen i »Aftenposten« stått en melding om at 400.000 tyske soldater var trukket sammen ved Nordsjøhavnene med sikte på innskipning og eventuell landsetning i Sør-Norge. Det var i og for seg et så fantastisk forlydende – en sådan overdosering – at selve meddelelsens eget innhold var egnet til å underminere tilliten til at den kunne være sann. Resultatet av henvendelsen til Oslo var at man fikk et meget beroligende svar. Og et sådant svar var utvilsomt psykologisk kjærkomment, fordi man på dansk ansvarlig hold fryktet for at en mobilisering ville kunne provosere tyskerne. Følgelig var man innstillet på å tillegge en slik beroligende uttalelse stor vekt, selv om man måtte vite at den hvilte på et langt svakere fundament, da jo Norge bare var nevnt i annen rekke, subsidiært.

Denne noe omstendelige gjennomgåelse kan sammenfattes i følgende hovedsetninger:

1. Varslet ble gitt av oberst Hans Oster uten admiral Canaris' medvirkning og formentlig også uten hans vitende.

2. Varslet omfattet først og fremst Danmark og Holland som *samtidige* angrepsobjekter.

3. Varslet ga ingen klar beskjed om hvorvidt det var Danmark i sin helhet som ville bli angrepet og eventuelt besatt eller om det bare tok sikte på øene, Sjælland og Fyn, og således måtte oppfattes som en sikringsaksjon for den uhindrede gjennomfart gjennom beltene.

4. Norge ble bare nevnt subsidiært, som et rykte eller mulighet, og kun forsåvidt angår Sør-Norge. Varslet inneholdt derfor ikke angrepsplanens tyngdepunkt og kjerne, nemlig at det var Norge som var målet og Narvik nøkkelpunktet. Varslet hadde under disse omstendigheter ingen strategisk og militær innlysende logisk linje, som var umiddelbart egnet til å overbevise og alarmere.

5. Oberst Osters medium, major Sas, kom ved en stadig økende erindringsforskyvning og ved sine høyst kategoriske påstander i skade for å skape falske forestillinger om det rette handlingsforløp både innen det nordiske og det tyske aspekt. Sas var meget ivrig for å få det rette forhold frem og uttalte seg stadig mere bestemt om detaljer og tidspunkter.

6. Den svenske marineattaché, kommandørkaptein Forshell, ble underrettet »legalt« gjennom storadmiral Raeders stabssjef, Kapitän zur See, Schulte Mönning allerede om aftenen den 2. april. En del av denne viten gikk videre til den danske marineattaché den 4. april – etter major Sas' besøk. Heri finner man forklaringen på at kommandørkaptein Kjølsten fikk et sterkere inntrykk av varslets rekkevidde og pålitelighet enn selve rapporten gir uttrykk for.

7. Videre forklarer varslets dobbelte bunn hvorfor Kjølsten har antatt at han har gitt den norske sendemann, Arne Scheel, meget

vidtgående meldinger sent på ettermiddagen den 4. april, mens gjennomgåelsen basert på det samtidige materiale viser at sendemannen synes å ha gitt et helt riktig referat av den danske marineattachés opplysninger, slik Scheel nedtegnet dem på stedet og lot dem gå videre til Oslo i chiffterelegram om morgenen den 5. april. Selv om denne melding hadde vært kjent da den norske sendemann i København telefonerte til Oslo den 5. april om formiddagen i det danske utenriksministeriums oppdrag, ville den neppe ha foranlediget noen nevneverdig nyanse i det norske svar på henvendelsen.

8. Det innhold varslet fra major Sas fikk i de danske, svenske og norske innberetninger og telegrammer, hvor Norge kommer helt i annen rekke og bare er berørt for Sør-Norges vedkommende, korresponderer fullt ut med oberst Osters motiv og forutsetninger da han meddelte varslet til major Sas, om ettermiddagen den 3. og om morgenen den 4. april. Ringen er sluttet.

LITTERATUR OG KILDER

Utrykte kilder.

- Dokumentene i rettssaken mot fhv. legasjonsråd ved Norges legasjon i Berlin, Ulrich Stang. Domsarkivet. Oslo Politikammer.
- Sendemann Arne Scheels etterlatte papirer.
- Kriegstagebuch* der Abteilung II im Amt Ausland/Abwehr des Oberkommandos der Wehrmacht. 12. august 1939—12. april 1941.
- Forfatterens korrespondanse og nedtegnelser fra samtaler des. 1955 og sept. 1957 med Erich Buschenhagen, gen.stabssjef Gruppe XXI, februar 1940-februar 1942.
- Korrespondanse med generalløytn. Hermann Böhme, fhv. avd.sjef OKW, Abt. L. IV. — Brev 1956/57.
- — med oberstl. Fr. W. Heinz OKW-Abw. III. 1940. Brev 1947—49.
- — viscadm. Erich Schulte Mönting, stabssjef hos storadm. Erich Raeder i 1940. Brev 1957.
- — oberst Harald Enell, svensk flyattaché i Berlin 1940. Brev 1957.
- — kommandør Anders Forshell, svensk marineattaché i Berlin 1940. Brev 1957, tidl. brev i dok. vedr. rettssak Stang.
- — kontreadmiral F. H. Kjølsten, dansk marine- og luftattaché i Berlin 1940. Brev 1957.
- Nedtegnelser fra samtaler med dr. jur. Theo Düsterberg, fhv. avdelingssjef i OKW-Abwehr 1940—1951 og 1957.
- — med oberstløytnant Erich Pruck, leder av Abwehrstelle Norwegen 1940, samtaler og korrespondanse 1953 og 1957.
- Korrespondanse og nedtegnelser fra samtale med generalløytn. Hans Pickenbrock, 1940 avdelingssjef OKW-Abwehr I. 1956—57.
- Korrespondanse med oberst Willy G. M. Jenke, personalsjef og personlig adjutant 1940 hos admiral Canaris, OKW-Abwehr. Brev 1948.

Trykte kilder.

- Förspålet till det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9. april 1940. Handlingar rörande Sveriges politik under andra världskriget. Aktstycken utgivna av Kungl. Utrikesdepartementet. Stockholm 1947 (forkortet: Förspålet — —).
- Innstilling fra Undersøkelseskommissjonen av 1945. Bilag bind II, utgitt av Stortinget 1947 (forkortet: Innstilling bilag II).
- Innst. O. IX A. (1948). Tiltråding frå protokollkomiteen om »Innstilling fra Undersøkelseskommissjonen av 1945.«

vidtgående meldinger sent på ettermiddagen den 4. april, mens gjennomgåelsen basert på det samtidige materiale viser at sendemannen synes å ha gitt et helt riktig referat av den danske marineattachés opplysninger, slik Scheel nedtegnet dem på stedet og lot dem gå videre til Oslo i chiffterelegram om morgenen den 5. april. Selv om denne melding hadde vært kjent da den norske sendemann i København telefonerte til Oslo den 5. april om formiddagen i det danske utenriksministeriums oppdrag, ville den neppe ha foranlediget noen nevneverdig nyanse i det norske svar på henvendelsen.

8. Det innhold varslet fra major Sas fikk i de danske, svenske og norske innberetninger og telegrammer, hvor Norge kommer helt i annen rekke og bare er berørt for Sør-Norges vedkommende, korresponderer fullt ut med oberst Osters motiv og forutsetninger da han meddelte varslet til major Sas, om ettermiddagen den 3. og om morgenen den 4. april. Ringen er sluttet.

LITTERATUR OG KILDER

Utrykte kilder.

- Dokumentene i rettssaken mot fhv. legasjonsråd ved Norges legasjon i Berlin, Ulrich Stang. Domsarkivet. Oslo Politikammer.
- Sendemann Arne Scheels etterlatte papirer.
- Kriegstagebuch* der Abteilung II im Amt Ausland/Abwehr des Oberkommandos der Wehrmacht. 12. august 1939—12. april 1941.
- Forfatterens korrespondanse og nedtegnelser fra samtaler des. 1955 og sept. 1957 med Erich Buschenhagen, gen.stabssjef Gruppe XXI, februar 1940-februar 1942.
- Korrespondanse med generalløytn. Hermann Böhme, fhv. avd.sjef OKW, Abt. L. IV. — Brev 1956/57.
- — med oberstl. Fr. W. Heinz OKW-Abw. III. 1940. Brev 1947—49.
- — viscadm. Erich Schulte Mönting, stabssjef hos storadm. Erich Raeder i 1940. Brev 1957.
- — oberst Harald Enell, svensk flyattaché i Berlin 1940. Brev 1957.
- — kommandør Anders Forshell, svensk marineattaché i Berlin 1940. Brev 1957, tidl. brev i dok. vedr. rettssak Stang.
- — kontreadmiral F. H. Kjølsten, dansk marine- og luftattaché i Berlin 1940. Brev 1957.
- Nedtegnelser fra samtaler med dr. jur. Theo Düsterberg, fhv. avdelingssjef i OKW-Abwehr 1940—1951 og 1957.
- — med oberstløytnant Erich Pruck, leder av Abwehrstelle Norwegen 1940, samtaler og korrespondanse 1953 og 1957.
- Korrespondanse og nedtegnelser fra samtale med generalløytn. Hans Pickenbrock, 1940 avdelingssjef OKW-Abwehr I. 1956—57.
- Korrespondanse med oberst Willy G. M. Jenke, personalsjef og personlig adjutant 1940 hos admiral Canaris, OKW-Abwehr. Brev 1948.

Trykte kilder.

- Förspålet till det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9. april 1940. Handlingar rörande Sveriges politik under andra världskriget. Aktstycken utgivna av Kungl. Utrikesdepartementet. Stockholm 1947 (forkortet: Förspålet — —).
- Innstilling fra Undersøkelseskommissjonen av 1945. Bilag bind II, utgitt av Stortinget 1947 (forkortet: Innstilling bilag II).
- Innst. O. IX A. (1948). Tiltråding frå protokollkomiteen om »Innstilling fra Undersøkelseskommissjonen av 1945.«

- I. Utenriks- og forsvarspolitik under regjeringen Nygaardsvold til 7. juni 1940. Oslo 1948.
- Betænkning til Folketinget afgivet av den af Tinget den 15. juni 1945 nedsatte kommission. Beretning. Bind I, II og IV.
- Hollandsk regjeringskommissjons vitneavhøring av generalmajor G. J. Sas, den 16. mars 1948, i anledning undersøkelser mot den tidligere øverstkommanderende for de hollandske stridskrefter 1940.

Enquécommissie.

- Regeeringsbeleid 1940—1945. Verslag houdende de Uitkomst van het Onderzoek Deel 1 c. *Algemene Inleiding/Militair Beleid 1939—40* (Punkt A van het Enquébesluit). *Verhoren Derde Druk. Staatsdrukkerij — en Uitgeveribedrijf / 's Gravenhage* 1949).

Litteratur.

- Abshagen, K. H.*: Canaris — Patriot und Weltbürger. *Stuttgart* 1949.
- Boveri, M.*: Der Verrat im XX. Jahrhundert. II. Für und gegen die Nation. (Das unsichtbare Geschehen). *Hamburg* 1956.
- Bullock, A.*: Hitler — a study in tyranny. *London* 1952.
- Boehm, H.*: Norwegen zwischen England und Deutschland. *Lippoldsberg* 1956.
- la Cour, W.*: Paa Vej mod Katastrofen III. *København* 1955.
- Derry, T. K.*: The campaign in Norway. *London* 1952.
- Dulles, A. W.*: Germany's Underground. *New York* 1947.
- Gisevius, H. B.*: Bis zum bitteren Ende II. *Zürich* 1946.
- Hambro, C. J.*: Historisk supplement. *Oslo* 1947.
- Hassell, U. v.*: Vom anderen Deutschland (aus nachgelassenen Tagebüchern 1938—1944). *Zürich* 1946.
- Hubatsch, W.*: Die deutsche Besetzung von Dänemark und Norwegen. *Göttingen* 1952.
- Kjølsen, F. H.*: Optakten til 9. april. *Kbh.* 1945.
— Mit Livs Logbog. *Kbh.* 1957.
- Knudsen, H.*: Oprørere i Hitlers borg. *København* 1947.
- Koht, H.*: Norsk utanrikspolitikk fram til 9. april 1940. *Oslo* 1947.
— For fred og fridom i krigstid. *Oslo* 1957.
- Lie, T.*: Leve eller dø. Norge i krig. *Oslo* 1955.
- Pechel, R.*: Tysk motstånd (orig. Deutscher Widerstand. *Zürich* 1947). *Stockholm* 1948.
- Ritter, G.*: Carl Goerdeler und die deutsche Widerstandsbewegung. *Stuttgart* 1954.
- Rothfels, H.*: Die deutsche Opposition gegen Hitler. *Krefeld* 1949.
- Schlabrendorff, F. v.*: Offiziere gegen Hitler. *Zürich* 1946 og 1951.
- Steen, E. A.*: Norges Sjøkrig 1940—45, bind I. Den krigshist. avd. *Oslo* 1954.
- Sundell, O.*: 9. april. *Stockholm* 1948.
- Svensson, B.*: Fuld besked om 9. april. *København* 1946.
- Wheeler-Bennett, J. W.*: The Nemesis of Power. *London* 1953.

Tidsskrifter.

- Hartmann, S.*: Invasjonens bakgrunn og Scharffenbergs bok — i *Samtiden*, Oslo, febr. 1951 s. 139 ff.
— Quislings konferanse med den tyske overkommando den 3. april 1940 i København. *Samtiden*, Oslo, hefte 5—1956 s. 317 ff.
— Zwischen Staat und System. *Deutsche Rundschau, Stuttgart*, 1955. Hefte 4 s. 348 ff.
- Müllern, H.*: Politisk och Militär Högsta Ledning i *Aktuellt och Historiskt*. Meddelanden från Försvarsstaben, Krigshist.avd. *Stockholm* 1955.
- Parlament, das. Sondernummer zum 20. Juli 1952, Bonn.